

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

**Komparace tlumočnicků znakového jazyka
v terciárním vzdělávání v USA a ČR**

Diplomová práce

Brno 2010

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Lenka Doležalová, Ph.D.

Autor:
Bc. Irena Kučerová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím, aby práce byla uložena na Masarykově univerzitě v knihovně Pedagogické fakulty a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Brně dne 7.4.2010

.....

Irena Kučerová

Poděkování

Děkuji PhDr. Lence Doležalové, Ph.D. za cenné odborné rady a připomínky, které mi v průběhu zpracování diplomové práce poskytovala.

Obsah

Úvod	5
1 Uvedení do problematiky sluchového postižení	7
1.1 Úvod do surdopedie.....	7
1.2 Klasifikace sluchových vad	8
1.3 Etiologie sluchového postižení.....	10
1.4 Vzdělávání sluchově postižených.....	11
2 Možnosti komunikace osob se sluchovým postižením	15
2.1 Komunikační systémy osob se sluchovým postižením	15
2.2 Tlumočnický proces	19
2.3 Tlumočnické prostředí	20
2.4 Tlumočení ve vzdělávání.....	21
3 Podmínky tlumočení v České republice	28
3.1 Legislativní podmínky a potřeba tlumočnicka ve vzdělávání	28
3.2 Organizace pro tlumočnický	30
3.3 Vzdělávání a certifikace	32
4 Podmínky tlumočení ve Spojených státech amerických.....	37
4.1 Potřeba tlumočnicka ve vzdělávání a legislativní podmínky	37
4.2 Organizace pro tlumočnický	38
4.3 Vzdělávání a certifikace	40
5 Komparace tlumočnicků znakového jazyka	46
5.1 Metodologie a cíle výzkumu	46
5.2 Charakteristika zkoumaného vzorku	47
5.3 Analýza výzkumného šetření.....	49
5.4 Závěry výzkumného šetření.....	61
Závěr	66
Resumé	67
Summary.....	67
Seznam použitých zdrojů	68
Seznam obrázků a tabulek	74
Seznam příloh.....	75

Úvod

Téma své diplomové práce jsem zvolila na základě čtyřměsíční studijní stáže v americkém státě Texas, kde jsem studovala program Tlumočnictví znakového jazyka. Při svém studiu jsem získala mnoho teoretických i praktických informací týkající se neslyšících, amerického znakového jazyka a tlumočnicků znakového jazyka ve Spojených státech amerických (dále „USA“), konkrétně v Texasu. Téma komparace tlumočnicků v USA a České republice (dále „ČR“) mě velmi zaujalo. Domnívám se, že zmapování situace v Texasu a potažmo celých USA, kde je práce s tlumočníky a neslyšícími historicky dlouhodobější než v ČR, může mít velký přínos pro budoucnost tlumočnicků a neslyšících v Česku.

Protože problematika tlumočení je velmi široká, rozhodla jsem se podrobněji zabývat jednou konkrétní oblastí tlumočení. Práce je zaměřena na tlumočnické školství a to zejména v terciárním vzdělávání tj. na vysokých a vyšších odborných školách. Výběr tohoto tlumočnického prostředí byl logickou volbou, protože jako studentka vysoké školy v ČR a vyšší odborné školy v Texasu jsem se na přednáškách a seminářích setkávala s tlumočníky znakového jazyka a měla možnost vidět tlumočení v praxi.

Na základě komparace vzdělání, certifikace, pracovních podmínek a zkušeností tlumočnicků v terciárním vzdělávání si práce klade za hlavní cíl předkládat doporučení na zlepšení situace tlumočnicků a kvality jejich práce v České republice. Parciálním cílem práce je analýza vzdělávání a certifikace, pracovních podmínek a průběhu hodnocení tlumočnicků jak v Texasu, tak v ČR.

Práce je určena tlumočnickům znakového jazyka, studentům a akademickým pracovníkům oboru speciální pedagogika a příbuzných disciplín, lidem se sluchovým postižením a ostatním, kteří mají zájem o problematiku tlumočení znakového jazyka a chtějí se dozvědět, jaká je situace tlumočení v zahraničí v porovnání s ČR.

Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola předkládá základy vědního oboru surdopedie včetně klasifikace a etiologie sluchových vad a možností vzdělávání sluchově postižených. Druhá kapitola se jednak zaměřuje na komunikační systémy osob se sluchovým postižením, tak zejména na tlumočnický proces, typy tlumočení a tlumočnická prostředí, přičemž detailněji pojednává o

tlumočení ve vzdělávání. U této kapitoly je nutné podotknout, že čerpá především ze zahraniční literatury, kterou jsem měla možnost prostudovat při svém pobytu v USA, a jejím cílem je rozšířit povědomí čtenářů o dané problematice prostřednictvím překladu z anglosaských zdrojů.

Situace v tlumočení obecně i ve vzdělávání v České republice je obsahem třetí kapitoly. Vymezeny jsou legislativní podmínky tlumočení, organizace hájící zájmy tlumočnicků i možnosti vzdělávání tlumočnicků v ČR. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na stejné oblasti tlumočení, ale s rozdílnou lokací – jedná se o situaci v USA, konkrétně o stát Texas. Opět jde zejména o využití zahraniční literatury a internetových zdrojů. Poslední kapitolou je samotný výzkum. Praktická část předkládá metodologii a cíle výzkumu, charakterizuje subjekty, které na výzkumu participovaly, analyzuje získané informace a předkládá závěry šetření i doporučení pro speciálně pedagogickou praxi, jejichž zformulování bylo stanoveno jako hlavní cíl praktické části práce.

1 Uvedení do problematiky sluchového postižení

1.1 Úvod do surdopedie

Výchovou, vzděláváním a rozvojem jedinců se sluchovým postižením se zabývá **surdopedie**. Název se skládá z latinského *surdus* – hluchý a řeckého *paidea* – výchova.

Surdopedie je velmi mladý obor, který vznikl v roce 1983. Do té doby byla problematika sluchově postižených zahrnována do komplexního oboru **logopedie** (Horáková in Pipeková, 2006). Ke vzniku surdopedie jako samostatné vědní disciplíny přispělo především postupné akceptování sluchově postižených jako jazykové a kulturní minority. Dále byly patrné vzrůstající odlišnosti v pojetí cílů a metodice v obou oborech (Potměšil, 2003).

Surdopedie představuje multidisciplinární obor, protože úzce spolupracuje s ostatními vědními disciplínami. Je součástí vědního oboru **speciální pedagogika**, tudíž kooperuje s ostatními speciálně pedagogickými obory (logopedie, oftalmopedie, somatopedie, psychopedie apod.), spolupráce se týká zejména problematiky kombinovaného postižení. Dalšími obory jsou obecná pedagogika, obecná psychologie, psychologie osobnosti, vývojová psychologie, sociologie či lingvistika (problematika znakového jazyka). Neméně důležitá je spolupráce s medicínskými obory - pediatrie, otorinolaryngologie (ORL) a foniatrie (Bulová in Pipeková, 1998). V oblasti sluchové protetiky spolupracuje s technickými obory jako audiologie, audiometrie, akustika a elektroakustika.

K hlavním cílům surdopedie patří zprostředkování **komunikačních kompetencí**, které jsou označovány jako systém pravidel k produkování promluv a jejich rozumění (Horáková in Pipeková, 2006). K dalším cílům náleží komplexní a raná péče pro sluchově postižené (ta zahrnuje nejen speciálně pedagogickou péči, ale i péči zdravotnickou, sociálně právní a rodinnou), příprava na povolání a profesní uplatnění, prevence sluchových vad (zejména dostatečná informovanost široké veřejnosti) a integrace jedinců se sluchovým postižením do majoritní společnosti.

Objektem surdopedické péče jsou tedy sluchově postižení. Toto označení se týká nehomogenní skupiny osob lišící se druhem a stupněm sluchové vady. Patří

sem neslyšící, nedoslýchaví a ohluchlí. Pro účely **zákona č. 423/2008 Sb., o komunikačních systémech hluchoslepých a neslyšících osob** jsou neslyšící definováni jako: „osoby, které neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči.“¹

Sluchové postižení je jedno z nejrozšířenějších somaticko-funkčních postižení (Neubert in Leonhardt, 2001), avšak údaje o jeho výskytu jsou v literatuře dosti různorodé. V současné době se počet sluchově postižených v České republice odhaduje na **600 000**. Velkou skupinu sluchově postižených tvoří lidé nad 60 let, u nichž se mohou objevit tzv. ušní šelesty (tinnitus). Jde o příznak onemocnění, při kterém si pacienti stěžují na nepříjemné pískání, hučení a šumění. V ČR žije asi 15 000 osob, jejichž vada sluchu vznikla v dětství nebo se s ní narodily. Uživatelů znakového jazyka je asi 7 300. (Hrubý, 1998)

1.2 Klasifikace sluchových vad

Poruchu sluchu je možno definovat mnoha různými způsoby. I mezi jednotlivými autory se objevují ve vymezení poruch sluchu a jejich klasifikace rozdíly (Horáková in Pipeková, 2006; Šedivá, 2006). Existují různá hlediska, na základě kterých lze poruchu sluchu definovat (Horáková in Pipeková, 2006):

- místo vzniku postižení,
- období vzniku postižení,
- stupeň postižení.

Místo vzniku postižení

Rozlišujeme dvě základní skupiny (Horáková in Pipeková, 2006):

- **periferní nedoslýchavost či hluchota** – v této skupině sluchových vad rozlišujeme další tři podskupiny:
 - a) *převodní vada (conductiva, konduktivní porucha)* – sluchové buňky jsou v pořádku, avšak nedochází k jejich stimulaci zvukem; v zevním

¹ <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>

- zvukovodu nebo středním uchu se vyskytuje překážka, která brání průchodu zvuku a jejíž příčinou může být např. zvětšená nosní mandle,
- b) *percepční vada (perceptiva, sensorineurální porucha)* – narušení funkce vnitřního ucha, sluchových buněk nebo sluchových nervů; percepční poruchy se vyskytují častěji než převodní a jsou mnohem závažnější,
- c) *smíšená vada (mixta)* – kombinace převodního a percepčního typu, při které dochází ke smíšení příčin obou skupin vad,
- **centrální nedoslýchavost či hluchota** – při tomto typu sluchové vady je postižen korový a podkorový systém, jehož výsledkem je abnormální zpracování zvukového signálu v mozku.

Období vzniku postižení

I v této kategorii sluchových vad rozlišujeme dvě základní skupiny (Horáková in Pipeková, 2006):

- **vrozené (hereditární) vady sluchu** – tuto skupinu sluchových vad dále dělíme na:
- a) *geneticky podmíněné* – porucha vzniklá na základě hereditární zátěže v rodině, pro kterou je typické, že oba rodiče slyší, byť jsou nositeli jednoho zdravého a druhého poškozeného znaku,
- b) *kongenitálně získané* – do této skupiny patří vady **prenatální**, které vznikají na základě působení různých příčin v období těhotenství, a **perinatální**, což jsou vady vzniklé následkem příčin působících v průběhu porodu,
- **získané (postnatální) vady sluchu:**
- a) *získané před fixací řeči (prelingválně, před 6. rokem života dítěte)* – tento typ sluchové vady má obrovský vliv na řečové schopnosti dítěte, protože dochází k přerušení vývoje řeči a k rozpadu získaných řečových stereotypů absencí sluchové kontroly,
- b) *získané po fixaci řeči (postlingválně, po 6. roce života)* – zde je důležité, aby se s postiženým začalo pracovat co nejdříve, aby mohly být na nejvyšší možnou míru zachovány již upevněné řečové návyky; do této kategorie řadíme **ohluchlost** (ztráta sluchu v průběhu života) i

presbyakusis (stařecká nedoslýchavost) – porucha slyšení tónů vysokých frekvencí a porozumění řeči, která vzniká po 60. roce života.

Stupeň postižení

Na základě vyhlášky MSPV č. 284/1995 Sb. je v České republice používána následující terminologie (tab. 1):

Velikost ztráty sluchu	Název kategorie podle Vyhlášky MSPV ČR č. 284/1995 Sb.
20-40 dB	lehká nedoslýchavost
41-55 dB	středně těžká nedoslýchavost
56-70 dB	těžká nedoslýchavost
71-90 dB	praktická hluchota
více než 90 dB, ale body v audiogramu i nad 1kHz	úplná hluchota
v audiogramu nejsou žádné body nad 1 kHz	úplná hluchota

Tab. 1: Klasifikace sluchových vad – jednotlivé kategorie ztráty sluchu (Hrubý, 1996, s. 13, upraveno)

1.3 Etiologie sluchového postižení

Příčiny sluchového postižení mohou být endogenní (vnitřní), k nimž řadíme geneticky podmíněné příčiny, a exogenní (vnější), které mohou působit v období prenatálním, perinatálním a postnatálním (Lejska, 2003):

- **prenatální** – rentgenové záření, rozdílný Rh faktor matky a dítěte, nemoci matky v průběhu těhotenství např. spalničky, zarděnky, toxoplazmóza,
- **perinatální** – nízká porodní hmotnost, protražovaný či předčasný porod, asfyxie, poporodní žloutenka, krvácení do mozku či vnitřního ucha,
- **postnatální** – rozlišujeme tři skupiny faktorů:
 - a) *biologické* – infekční choroby (meningoencefalitida, zánět mozkových blan, příušnice, spalničky, spála, zarděnky atd.), spálový zánět středouší, opakované záněty středouší, Meniérova choroba, degenerativní onemocnění následkem kterého odumírají sluchové buňky (např. sklerosis multiplex),

- b) *mechanické* – úrazy hlavy (komoce, komprese, kontuze), ucha a perforace bubínku,
- c) *fyzikální* – hlučné prostředí, stres.

1.4 Vzdělávání sluchově postižených

Vzdělávání dětí se sluchovým postižením není jednotné v ČR ani v zahraničí a liší se zejména volbou komunikačního systému ve škole, které jsou podrobněji rozpracovány dále. V současné době je jednoznačným trendem bilingvní způsob vzdělávání a výchovy.

Komunikační přístupy ve školách pro sluchově postižené

Totální komunikace

Jedná se o komplexní komunikační systém spojující všechny použitelné komunikační formy. Cílem je účinné a obousměrné dorozumívání mezi slyšícími a sluchově postiženými a mezi sluchově postiženými navzájem. Systém vznikl v 60. letech 20. století v USA (Krahulcová, 2003). V současné době je **totální komunikace** považována spíše za filozofii přístupu ke sluchově postiženým než za pouhou vyučovací metodu (Potměšil, 1999).

Otevřený systém komunikačních forem obsahuje (Krahulcová, 2003, s. 36):

- a) *znakové jazyky neslyšících,*
- b) *mluvená (hlasitá, orální, zvuková) řeč,*
- c) *odezírání,*
- d) *sluchová výchova a reedukace sluchu,*
- e) *gestikulace, pantomima, mimika,*
- f) *prstová abeceda, pomocné artikulační znaky, Cued speech – doplňující řeč*
- g) *psaná řeč, kresba,*
- h) *film, televize, videoprogramy, počítačové speciálně pedagogické a didaktické programy.*

Orální metoda

Z didaktického hlediska můžeme **orální metodu** popsat takto: sluchově postižený se učí mluvené řeči a jejím prostřednictvím proniká do života majoritní společnosti. Mezi základní součásti této metody patří vyvíjení a osvojování mluvené řeči, výcvik v odezírání a rozvíjení funkčních zbytků sluchu (Potměšil, 1999).

Dlouholetý spor zastánců orální metody s příznivci manuální metody ukončil **Milánský kongres** v roce 1888. Od té doby se využívala pouze striktní orální komunikace, přičemž manuální metoda byla zakázána. Kritické hodnocení čisté orální metody ve vyučování a neuspokojivé výsledky mnohaletého úsilí přispěly k rozvoji snah o zlepšení vzdělávání dětí se sluchovým postižením. Přibližně od 60. let minulého století se intenzivně hledají i jiné prostředky (Krahulcová, 2003).

Bilingvální komunikace

Bilingvální metoda je nejnovější přístup v edukaci neslyšících. Bilingvismus neslyšících znamená znalost a používání znakového jazyka i mluveného jazyka majoritní společnosti země, kde neslyšící žijí. Vzdělávání touto metodou vychází z názoru, že sluchově postižený by měl nejprve zvládnout svůj mateřský jazyk nebo jazyk první (znakový jazyk) a jazyk většinové společnosti jako druhý. Základním předpokladem pro zavedení tohoto přístupu je uznání znakového jazyka za jazyk plnohodnotný a rovnocenný mluveným jazykům (Šedivá, 2006).

Systém bilingvální metody ve výchově a vzdělávání se rozšířil především v 80. letech 20. století ve Skandinávii. V ČR se program realizuje např. v Mateřské a Základní škole pro sluchově postižené, Novoměstská 21 v Brně. Metoda stojí mimo jiné na těchto tezích: jenom znakový jazyk zajišťuje přirozené podmínky jazykového vývoje, užívání znakového jazyka neomezuje potřebu neslyšícího dítěte dorozumívat se a mluvená řeč nemůže být zvládnuta bez současného vyučování znakového jazyka (Krahulcová, 2003).

Možnosti vzdělávání sluchově postižených

Speciálně pedagogická pomoc sluchově postiženým má dvě podoby (Potměšil, 1999):

1. Vzdělávání sluchově postižených ve speciálních školách.
2. Integrace sluchově postižených do škol hlavního vzdělávacího proudu.

Sluchově postižené dítě může navštěvovat **mateřskou školu pro sluchově postižené**, která je obvykle zřizována při základních školách pro sluchově postižené. Zařízení musí plnit kromě běžných funkcí i další specifické úkoly, mezi které patří navazování komunikace, tvoření a rozvíjení hlasu a řeči, reedukace či edukace sluchu, začátky čtení pomocí globální metody apod. Děti většinou navštěvují školu od tří do šesti let (Horáková in Pipeková, 2006).

V **základní škole pro sluchově postižené** probíhá výuka ve třídách s maximálním počtem 8-10 dětí, důraz je kladen na individuální přístup a využití vizuálních pomůcek. Součástí výuky jsou i hodiny individuální logopedické péče a komunikace ve znakovém jazyce (Šedivá, 2006). Povinná školní docházka může být pro žáky se sluchovým postižením prodloužena o jeden rok².

Po absolvování povinné školní docházky mohou žáci se sluchovým postižením pokračovat v profesní přípravě na **středních odborných učilištích, odborných učilištích a praktických školách pro sluchově postižené**, které nabízejí obory jako strojní mechanik, malíř-lakýrník, krejčí, kuchař, elektrikář atd. Maturitu mohou studenti se sluchovým postižením získat na **středních školách pro sluchově postižené**, které nabízí např. následující maturitní obory:

- Informační technologie na Střední škole pro sluchově postižené a Odborném učilišti v Brně – Jundrově,³
- Asistent zubního technika na Střední škole pro sluchově postižené v Praze 5 – Radlicích,⁴
- Hotelnictví a turismus a Společné stravování (nástavbový obor) na Střední škole pro sluchově postižené Holečkova v Praze 5,⁵

² http://www.msmt.cz/uploads/soubory/sb020_05.pdf

³ <http://www.ssbrno.cz/nabidkass.php>

⁴ <http://www.sksp.org/stredni.php>

⁵ <http://www.skolaholeckova.cz/node/24>

- Elektronické počítačové systémy na Střední škole pro sluchově postižené, ve Valašském Meziříčí,⁶
- Předškolní a mimoškolní pedagogika, Reprodukční grafik pro média a Dřevařská a nábytkářská výroba (nástavbový obor) na Střední škole pro sluchově postižené v Hradci Králové,⁷
- Gymnázium pro sluchově postižené Praha.⁸

V rámci studia na vysokých školách jsou pro sluchově postižené studenty akreditovány dva obory, kterými jsou **Výchovná dramatika pro neslyšící** na Janáčkově akademii múzických umění v Brně (dále „JAMU“) a **Čeština v komunikaci neslyšících** na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (dále „UK“) v Praze (Horáková in Pipeková, 2006). Oba tyto obory lze studovat jako tříleté bakalářské a dvouleté navazující magisterské studium. Obory jsou určeny jak studentům se sluchovým postižením, tak slyšícím studentům.

Každý stupeň vzdělávání mohou sluchově postižení absolvovat formou **integrace** do škol hlavního vzdělávacího proudu. Integraci lze chápat jako úspěšné zařazení sluchově postiženého dítěte, žáka či studenta do školy běžného typu (Potměšil, 1999). Vysokou školu musí studenti se sluchovým postižením absolvovat v integraci, neboť v ČR neexistuje žádná terciární vzdělávací instituce pro sluchově postižené. Zájem o studium na vysoké škole mezi studenty každoročně narůstá. Pro mnohé z nich to znamená první společné vzdělávání s intaktní populací. Studium probíhá na základě individuálního přístupu mezi vyučujícím a studentem. Vyučující by měl poskytnout sluchově postiženému vhodné a přiměřené studijní materiály a potřebné informace o předmětu. Poradenství studentům se sluchovým postižením a jejich pedagogům zajišťují nově vznikající **střediska pro studenty se speciálními vzdělávacími potřebami** při jednotlivých univerzitách. Jedním z takových je Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky – Teiresiás na Masarykově univerzitě v Brně (dále „Středisko Teiresiás“). Mezi další patří např. Pyramida – centrum podpory studentům se speciálními potřebami na Ostravské univerzitě.⁹

⁶ <http://mail.val-mez.cz/~stredni/index.php?page=obory>

⁷ <http://www.neslhk.com/index.php?str=ss>

⁸ <http://www.jecna27.cz/www/gympl/gympl.htm>

⁹ <http://pyramida.osu.cz/>

2 Možnosti komunikace osob se sluchovým postižením

2.1 Komunikační systémy osob se sluchovým postižením

Sluchově postižení používají stejně jako slyšící oba druhy komunikace – verbální a neverbální. Řeč je nicméně oblastí, která je postižena sluchovou poruchou nejvíce (Šedivá, 2006). Lidé s těžkým sluchovým postižením jsou odkázáni buď na užívání běžných komunikačních prostředků jiným způsobem, nebo na odlišný komunikační systém. Jedná se o nejvýznamnější důsledek sluchového postižení. Z toho vyplývají potíže v interakci s majoritní společností a komunikační komplikace se stávají velkým subjektivním problémem (Vágnerová, 2004). Integračním činitelem se pak stává písemný projev nebo tlumočnick (Sobotková, 2002).

Neverbální komunikace je u osob se sluchovým postižením mnohem bohatší než u slyšících. Sluchově postižení používají ve velké míře mimiku, pantomimu, změnu postojů i gesta. Jejich komunikační kanál je odlišný v porovnání s majoritní společností. V komunikaci se objevují dva základní komunikační systémy - tzv. **audioorální** komunikační systém reprezentovaný mluveným jazykem intaktní populace a **vizuálněmotorický** systém, který je zastoupený hlavně znakovým jazykem, znakovým jazykem a prstovými abecedami (Horáková in Pipeková, 2006). Vizualněmotorický komunikační systém je podle Janotové, Řehákové (1990, s. 90) definován jako: „*souhrn výrazových prostředků a dorozumivacích způsobů, které jsou vyjádřeny pohybově a vnímány převážně vizuálně.*“

Dělení komunikačních forem u sluchově postižených (Sobotková In Vítková, 2004):

- **komunikační formy slovní podstaty** – mluvená hlásková řeč, psaná forma řeči, odezírání, pomocné artikulační znaky, prstová abeceda (daktylní řeč), chirografické systémy,
- **komunikační formy neslovní podstaty** – znakový jazyk, znakový jazyk, mimika a gestika, dramatizace, pantomima.

Při tlumočení a v komunikaci osob se sluchovým postižením se nejčastěji používá znakový jazyk, o kterém bude pojednáno v následující podkapitole, dále se využívá prstová abeceda a odezírání. **Prstová abeceda (daktyl)** je založena na různých polohách prstů sloužících k vyjádření písmen abecedy. Může být jednoruční, obouruční, smíšená nebo taktilní, což je daktyl do dlaně využívaný v komunikaci hluchoslepých (Sobotková in Vítková, 2004). „*Prstová abeceda využívá formalizovaných a ustálených postavení prstů a dlaně jedné ruky nebo prstů a dlani obou rukou k zobrazování jednotlivých písmen české abecedy a využívá se zejména k odhláskování cizích slov, odborných termínů, případně dalších pojmů.*“¹⁰

Odezírání definuje Sovák (1965, s. 251) jako „*vnímání orální mluvy zrakem a její chápání podle pohybů úst, mimiky tváře, výrazu očí, gestikulace rukou i celého těla.*“ Krahulcová (2003) upozorňuje, že svou nezastupitelnou roli mají také situační faktory a kontext obsahu mluveného. Odezírání je nedokonalá náhrada sluchu a zároveň velmi složitý proces, který je až desetkrát náročnější než běžné poslouchání mluvené řeči.

Znakový jazyk

Český znakový jazyk

Komunikačními systémy sluchově postižených se po účely **zákona č. 423/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob** rozumí český znakový jazyk a komunikační systémy vycházející z českého jazyka. Zákon vymezuje **český znakový jazyk** (dále „ČZJ“) jako základní komunikační systém těch neslyšících osob v ČR, které jej samy považují za hlavní formu své komunikace. Jedná se „*o přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu,*“ který „*má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.*“¹¹

Znakový jazyk je nezbytným komunikačním systémem sluchově postižených a stejně jako orální řeč u slyšících umožňuje jejich plnohodnotný rozvoj. Patří mezi

¹⁰ <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>

¹¹ <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>

přirozené jazyky a má vlastní gramatiku i slovník, který je odlišný od mluveného jazyka. Mluvené jazyky jsou lineární, tj. v jazykové výpovědi není možný jiný způsob než postupné řazení slov jedno za druhým. Znakové jazyky vykazují jak lineárnost, tak simultánnost, tj. znaky lze provádět současně. Simultánnost je umožněna inkorporací (včleňováním) např. časových údajů, počtu, osobních zájmen či směru. (Krahulcová, 2003)

Nejmenší jednotkou znakového jazyka je **znak**, což je pohyb jedné nebo obou rukou a prstů. Ruce se často různým způsobem dotýkají obličeje, hlavy či trupu. Tyto pohyby jsou doprovázeny vhodnou mimikou, která je při komunikaci ve znakovém jazyce mnohem důležitější než při komunikaci v jazyce mluveném (Krahulcová, 2003).

Znak má dvě složky (Krahulcová, 2003):

- **manuální** – sem patří místo artikulace znaku, tvar ruky, vztah ruky k tělu (orientace dlaně a prstů), vztah ruky k ruce (pouze u znaků artikulovaných oběma rukama), pohyby rukou, kontakt určité části ruky s tělem nebo druhou pomocnou rukou,
- **nemanuální** – zahrnuje výraz obličeje, pohled, pozice a pohyby hlavy i trupu a orální komponenty.

ČZJ byl přijat jako oficiální jazyk neslyšících v r. 1998, kde byl poprvé v ČR vydán **zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči**. V roce 2008 byla přijata novela tohoto zákona č. 384/2008 Sb. V současné době jsou původní zákon i jeho novela shrnuty v zákoně č. 423/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.

Od vlastního znakového jazyka neslyšících je třeba odlišit znakový jazyk. Ten je přizpůsoben jazykové struktuře národního mluveného jazyka. Zákon č. 423/2008 Sb. zařazuje **znakovanou češtinu** do již výše zmíněné skupiny komunikačních systémů vycházejících z českého jazyka spolu s prstovou abecedou, vizualizací mluvené češtiny, písemným záznamem mluvené řeči, Lormovou abecedou, daktylografií, Braillovým písmem s využitím taktilní formy, taktilním odezíráním a vibrační metodou Tadoma. „*Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s*

*jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka.*¹²

Americký znakový jazyk

Americký znakový jazyk (z ang. American Sign Language, dále “ASL”) je jazyk sluchově postižených v USA. Lane, Hoffmeister a Bahan (1996) uvádí, že ASL používá poměrně velká minorita, protože podle odhadů se jím dorozumívá mezi půl až dvěma miliony lidí ve Spojených státech amerických a Kanadě. Autoři dále zmiňují, že ASL je pátý nejužívanější jazyk příslušníků menšin po španělském, italském, německém a francouzském jazyce. ASL má svá specifika např. vlastní gramatiku, slovní zásobu či specifické znaky, které se nevyskytují v mluveném jazyce. Kromě amerického znakového jazyka slouží ke komunikaci v USA mezi slyšícími a neslyšícími také znakovaná angličtina, která sice využívá znaky ASL, ale jinak je charakteristická gramatikou a dalšími specifiky anglického jazyka. Znakovaná angličtina se zcela liší od amerického znakového jazyka především pořádkem slov ve větě a užitím slovních druhů anglického jazyka.

Často se lze setkat s přesvědčením, že znakový jazyk je stejný na celém světě. To je však zcela nepravdivé tvrzení. Znakové jazyky se v každé zemi liší. Velké rozdíly panují mezi znakovými jazyky jak v Evropě, tak v USA. V Evropě mohou být velké odchylky ve znakovém jazyce dokonce i mezi různými městy v jednom státě, kdežto ASL i se svými regionálními dialekty a akcenty je standardizován tak, že je jednoduše srozumitelný pro všechny své uživatele (Moore and Levitan 2003). V České republice se znaky liší např. mezi Prahou, Brnem a Ostravou.

ASL je standardizován poměrně dlouhou dobu, je tedy unifikovaný a má za sebou delší vývoj než ČZJ. Jeho výzkumy začaly již v 60. letech 20. století, kdy začal William Stokoe prosazovat, že ASL má všechny znaky a vlastnosti přirozených jazyků (Lane, Hoffmeister a Bahan, 1996).

¹² <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>

2.2 Tlumočnický proces

Tlumočení lze chápat jako vnímání výchozího komunikačního sdělení, identifikaci významu sdělení a záměru mluvčího analýzou jeho lingvistických a paralingvistických elementů a následně produkci sdělení v cílovém jazyce s použitím kulturní a jazykové přeměny (Humphrey a Alcorn, 2007). Zjednodušeně řešeno, tlumočení je přenos zprávy z výchozího jazyka do cílového, který provádí tlumočníci. Jedná se o převod sdělení mezi dvěma jazyky, který probíhá v reálném čase a následuje téměř ihned po originální promluvě, která má být tlumočena. Oba jazyky, tj. jazyk, z něhož probíhá převod sdělení (zdrojový), i ten, do něhož je sdělení tlumočeno (cílový), může být mluvený nebo znakový.¹³

Čeňková (2008) uvádí, že Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků rozlišuje tři kategorie pracovních jazyků tlumočnicka:

1. *jazyk A* – aktivní jazyk na úrovni mateřštiny,
2. *jazyk B* – cizí jazyk, ze kterého i do kterého je tlumočnick schopen tlumočit,
3. *jazyk C* – cizí pasivní jazyk, ze kterého je tlumočnick schopen tlumočit do svého mateřského jazyka.

Velmi podobným procesem jako tlumočení je **transliterace**, což je přenos sdělení mezi dvěma formami stejného jazyka např. z mluvené angličtiny do znakované angličtiny (Humphrey a Alcorn, 2007).

Existují dvě základní formy tlumočení. Používanější formou je **tlumočení simultánní**, kdy tlumočnick tlumočí souběžně s projevem mluvčího. Tlumočení sdělení se děje téměř okamžitě s malou časovou prodlevou po originální promluvě, avšak úplná simultaneita není možná, protože tlumočnick musí vždy počkat, až uslyší výpověď mluvčího. Je zde obvykle několikasekundové opoždění. (Humphrey a Alcorn, 2007) Simultánní tlumočení vyžaduje více soustředěné pozornosti, pohotovosti a je celkově náročnější na okamžitou logickou analýzu, zpracování vyslechnuté informace a její paralelní převedení do jazyka cílového než druhý typ tlumočení, tzv. **tlumočení konsekutivní** (Čeňková 2008).

Při tomto typu tlumočení tlumočnick tlumočí poté, co mluvčí dokončí jednu či více myšlenek, mluvčí v průběhu tlumočení nemluví. Tlumočnick tedy netlumočí

¹³ <http://www.cktjz.com/index.php?page=term#T>

ihned, ale s určitým zpožděním, např. po větách, spojení vět či tematických celcích. (Humphrey a Alcorn, 2007) Konsektivní tlumočení může být doslovné, nebo dochází k tomu, že je informace zkrácena, zůstává však přitom zachován význam textu i záměr mluvčího. Tlumočnick si může pomáhat při delších projevech poznámkami. Tento typ tlumočení je velmi náročný na čas, ale má tu výhodu, že pokud je provedeno správně, může být po stránce formální i obsahové kvalitnější než tlumočení simultánní. (Čeňková 2008) Obě formy tlumočení jsou v běžném životě používané, i když mnohem frekventovanější je simultánní tlumočení. Konsektivní tlumočení se uplatňuje obvykle při interakci dvou komunikačních partnerů či v malých skupinách. Naopak simultánní tlumočení se používá ve velkých skupinách a při formálních příležitostech.

Dále se tlumočení liší na základě módu výchozího a cílového jazyka. Tlumočnick buď tlumočí **z mluveného jazyka do znakového** nebo **ze znakového do mluveného** (Humphrey a Alcorn 2007). Tlumočnick musí být kompetentní v obou formách tlumočení. Existují ale situace a prostředí, kde převládá jedna forma tlumočení, např. při tlumočení v terciárním vzdělávání je to tlumočení z orální řeči do znakového jazyka, protože výuka probíhá převážně ve formě přednášek.

2.3 Tlumočnické prostředí

Přestože je každá tlumočnická situace jiná, lze rozeznat určité společné obecné charakteristiky tlumočnické práce v jednotlivých prostředích. Tlumočnicki nejčastěji pracují ve **školním prostředí**, jehož specifika jsou podrobněji uvedena v následující podkapitole. Často také tlumočnicki pracují v **medicínském prostředí**, které může být rozděleno na tlumočení při konzultacích s lékaři ambulantně a při hospitalizaci v nemocnicích (Humphrey a Alcorn 2007). Toto tlumočení probíhá v rámci komunitního tlumočení. Tlumočnick by měl obeznámen se základními medicínskými termíny, procedurami a protokolem, a také by měl být připraven, že doktoři a další medicínský personál neví, jak tlumočnicka používat (Humphrey a Alcorn 2007). Tlumočení v nemocnici vyžaduje v porovnání s tlumočením v ambulanci vysokou míru flexibility vzhledem k nepředvídatelnosti situace, často se tlumočnick může dostat do nepříjemné situace jako je tlumočení informace o úmrtí pacienta rodinným příslušníkům apod.

Tlumočení pro státní orgány zahrnuje zprostředkování komunikace při schůzkách klienta se svým advokátem, soudním jednání, policejním výslechu apod. Sluchově postižený dospělý či mladistvý může vystupovat v roli podezřelého, svědka, žalobce, obžalovaného či člena poroty. Spojené státy vyžadují po soudních tlumočnících speciální certifikaci vzhledem k velkému riziku ohrožení svobody osob se sluchovým postižením, pokud je informace předána nepřesně. (Humphrey a Alcorn 2007) V ČR existuje **Komora soudních tlumočnicků České republiky**, což je dobrovolná organizace sdružující soudní tlumočnický jmenované podle zákona č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, která zajišťuje zvyšování kvalifikace a informovanosti svých členů vzájemnou výměnou zkušeností a poznatků z oblasti soudního tlumočení, pořádá semináře, besedy, instruktáže a školení pro soudní tlumočnický.¹⁴

Tlumočníci mohou také tlumočit divadelní představení nebo hudební vystoupení, situace související se zaměstnáním člověka se sluchovým postižením např. pracovní pohovor, dále různé konference, tlumočení náboženských obřadů jako jsou bohoslužby, pohřby, svatby apod. (Humphrey a Alcorn 2007) Každá z výše zmíněných tlumočnických situací vyžaduje jinou míru přípravy (např. opakované zkoušení divadelního představení i s herci), rozdílnou znalost odborných termínů a znakové zásoby i jiné nároky na flexibilitu tlumočnicka.

2.4 Tlumočení ve vzdělávání

Role tlumočnicka ve vzdělávacím procesu

Seal (1998) definuje tlumočnicka ve vzdělávání jako jedince, který poskytuje tlumočnické služby ve vzdělávání; ačkoli takový tlumočnick nemá žádné speciální označení a vykonává běžné tlumočnické úkoly, měl by prokázat speciální dovednosti, které jsou nezbytné pro splnění náročných požadavků tlumočení ve vzdělávání.

Pro tlumočnicka je velmi důležité, aby ovládal oba jazyky, se kterými pracuje, na profesionální úrovni. V USA se jedná primárně o americký znakový jazyk a anglický jazyk; španělský jazyk se často používá v jižních státech USA vlivem národnostních menšin emigrantů z Latinské Ameriky. V ČR je pro tlumočnicka

¹⁴ <http://www.cktjz.com/index.php?page=partner&info=1>

nezbytná vynikající znalost českého jazyka a českého znakového jazyka. Pokud sluchově postižený preferuje transliteraci, je nutné, aby tlumočníci ovládali znakovanou češtinu v ČR či znakovanou angličtinu v USA.

Znalost jazyka jako takového však pro kvalitní výkon tlumočnicka nestačí. Tlumočnick je především **jazykový profesionál**, který musí být schopen komunikovat v manuální, orální i písemné formě jazyka (Seal 1998). Pokud tlumočnick přesně nerozumí tomu, co daná osoba říká, je více než pravděpodobné, že výsledek tlumočení bude zkreslený a nekvalitně provedený. Tlumočnick ve vzdělávání pracuje s dětmi, žáky a studenty různého věku, různých sluchových vad, jazykových znalostí a kompetencí, různé kulturní a kognitivní úrovně. Také může pracovat s učiteli, kteří nemají žádnou předchozí zkušenost s lidmi se sluchovým postižením. (Seal 1998) Všechny výše zmíněné skutečnosti poukazují na nezbytnost kvalitní přípravy tlumočnicků.

Role tlumočnicka ve vzdělávání zůstává často nejasná mnohem více než v jiných tlumočnických prostředích. I když se lze často mezi pracovníky školy i tlumočnick setkat s názorem, že tlumočnick by měl pouze tlumočit, spousta škol uděluje tlumočnickům další povinnosti. (Stewart, Schein a Cartwright 1998) Tlumočnick může být zaměstnán jako „komunikační asistent“, „tlumočnick“, „asistent pedagoga“, „vychovatel“ apod., což může vést ke značným rozdílům ve mzdě a také vyvolat značné etické konflikty (Humphrey a Alcorn 2007). Role **asistenta pedagoga a tlumočnicka** je nutno odlišit. Náplň práce asistenta je pomoc učiteli v hodinách, doučování žáka se sluchovým postižením a také tlumočení, což může způsobovat nemalé potíže. (Humphrey a Alcorn 2007) Asistent pedagoga rozhodně není kvalifikovaný tlumočnick s potřebným vzděláním a certifikací, z čehož vyplývá vysoká pravděpodobnost neuspokojivé kvality tlumočení. Asistent pedagoga většinou nemusí mít určitou úroveň vzdělání ani školení, což se odráží v nízké finanční odměně. Je třeba vzít v potaz také to, že dítě se sluchovým postižením není handicapované. Přijetím asistenta do pracovního poměru může škola přispívat k defektnímu vnímání hluchoty z pohledu veřejnosti. (Humphrey a Alcorn 2007) Za předpokladu, že má žák či student se sluchovým postižením dobrý přístup k informacím a komunikaci, může splnit stejné požadavky jako slyšící.

V prvé řadě je tlumočnick zodpovědný za **přístup ke komunikaci** v různých situacích v rámci vzdělávacího programu – sem mohou patřit řídicí a konzultační porady, schůzky studentského parlamentu, mimoškolní aktivity organizované

školou, výlety a exkurze apod. Tlumočník by neměl zasahovat do práce učitele, ať už jde o výuku, chování studentů či spolupráci s rodiči. Nicméně některé úkoly tohoto typu může tlumočník vykonávat pod vedením učitele. (Humphrey a Alcorn 2007) Je nutné zmínit, že práce tlumočníka přímo závisí na věku účastníků komunikace. Čtyřleté dítě se sluchovým postižením nerozpozná odlišnou roli tlumočníka a učitele, zatímco univerzitní studenti ano. Tlumočník v mateřské škole tedy zcela jistě zastává mimo samotné tlumočení více úkolů v porovnání s tlumočnickem na univerzitě.

Můžeme tedy říci, že role tlumočníka ve vzdělávání je **širší** než tradiční role tlumočníka jako zprostředkovatele komunikace. Stewart, Schein a Cartwright (1998) uvádí, že představitelé amerického státu Florida koncipovali etický kodex přímo pro tlumočnický ve vzdělávání. Tento kodex např. zmírňuje předpisy v etickém kodexu RID o diskrétnosti tím, že dovoluje tlumočnickům sdílet informace o studentech se sluchovým postižením s učiteli a dalšími pracovníky, kteří jsou za studenta přímo zodpovědní. Předpis také doporučuje tlumočnickům vysvětlovat přednášky, popř. doučovat neslyšící studenty podle pokynů pedagoga. Změněný kodex může být rozumná cesta, jak přizpůsobit úkoly tlumočníka, aby měl žák či student se sluchovým postižením ze svého vzdělání co možná největší prospěch.

Další pokus ve Spojených státech o objasnění role tlumočníka ve vzdělávání přinesl **Národní vzdělávací projekt tlumočnicků** (z ang. National Interpreter Education Project, dále „NIEP“). NIEP obsahuje instruktážní modul, který zahrnuje některé mimo tlumočnické úkoly, se kterými se tlumočník může setkat ve školách. Patří sem např. příprava a poskytování doplňujících materiálů, přehledů a opakování slovíček, posilování studijních dovedností, příprava materiálů o komunitě Neslyšících, neformální výuka znakového jazyka, dohled v jídelně, na chodbě atd. (NIEP 1996) Jak je vidět, role tlumočníka může oscilovat mezi „pouhým“ tlumočením až k rozsáhlé práci mimo třídu. Je důležité, aby byl tlumočník dopředu informován, jaké úkoly se od něj očekávají.

Úrovně vzdělávání

Práce tlumočníka ve vzdělávání se liší nejen školním prostředím, ve kterém tlumočení probíhá, ale také rozdílnou věkovou kategorií jednotlivých účastníků komunikace. Tlumočníci musí čelit různým typům instrukcí, lingvistickým a jiným

nárokům, rostoucím jazykovým schopnostem žáků se sluchovým postižením i jejich postupnému dozrání a vyspělosti. Mladší děti akceptují podmínky tak, jak jsou dány, zatímco starší žáci mohou klást odpor vůči autoritám. (Stewart, Schein a Cartwright 1998)

Není pochyb o tom, že jednotlivé úrovně vzdělávání vyžadují od tlumočnicka jiné znalosti a dovednosti. Např. tlumočnick pracující v mateřské škole nepotřebuje ovládat vědeckou terminologii, aby mohl tlumočit dobře. Potřebuje znát jednotlivá stádia vývoje dítěte i jejich specifika a mít schopnost citlivě reagovat podle individuálních potřeb dítěte. Jak již bylo řečeno dříve, tlumočnick vysoké školy je studenty, učiteli i dalšími pracovníky školy vnímán především jako tlumočnick. Z tohoto důvodu bude mít pravděpodobně více tlumočnických úkolů než tlumočnick v mateřské škole, který bude mít ještě další úkoly. Takový tlumočnick je totiž dítětem vnímán „jen“ jako dospělý člověk stejně jako učitel; dítě nevidí rozdíl mezi rolemi, které oba mají. Frishberg (1990) poukazuje na to, že tlumočnick v předškolním vzdělávání by měl mít vynikající tlumočnické schopnosti stejně jako selský rozum a laskavé srdce, aby mohl jako dospělý člověk obstát v dětském světě a zároveň se držet role tlumočnicka.

Zatímco ve většině případů je základem tlumočnické práce samotné tlumočení, v **předškolním i základním vzdělávání** je tlumočnick především jazykový model, který obohacuje a přispívá k jazykovému rozvoji dítěte se sluchovým postižením. Seal (1998) uvádí, že tlumočnick v mateřských a základních školách je obvykle i učitelem jazyka, tudíž by měl figurovat nejen jako zprostředkovatel komunikace, ale také jako pomocník při osvojování jazyka dítěte. Proto je důležité, aby u malých dětí pracovali kvalifikovaní tlumočnicki s vynikajícími jazykovými schopnostmi. (Humphrey a Alcorn 2007) Bohužel opak bývá spíše pravdou. Ze zkušenosti mnoha škol vyplývá, že nejlepší tlumočnicki jsou přiřazeni spíše studentům na vysokých školách. Obecně se věří, že jejich jazykové schopnosti musí být excelentní, aby mohli dostát takovému úkolu. Odborníci ale poukazují na spornost této tendence. Své stanovisko zdůvodňují tím, že malé děti potřebují víc jazykových vzorů než studenti vysoké školy, protože jejich jazykový vývoj ještě není završen. Pokud je vývoj jazyka z jakýchkoli důvodů zanedbán, může to mít obrovské následky na další vývoj komunikační schopnosti i osobnosti dítěte se sluchovým postižením. (Stewart, Schein a Cartwright 1998) Jako příklad lze uvést běžnou aktivitu v mateřských školách – čtení povídek. Marther (1989) tvrdí, že zkušení uživatelé znakového

jazyka používají manuální techniky ke zvýšení porozumění příběhu u malých dětí se sluchovým postižením. Tlumočnick s nízkou jazykovou kompetencí tohoto nemůže dosáhnout.

Tlumočníci si samozřejmě vybírají svoji budoucí práci také s ohledem na plat za vykonané služby. Zde je nutno podotknout, že tlumočníci ve vzdělávání vydělávají zpravidla méně než tlumočníci v jiných odvětvích. Navíc tlumočníci na nižších stupních vzdělávání pobírají nejmenší plat. Výsledkem je, že kvalifikovaní a certifikovaní tlumočníci hledají svá zaměstnání jinde (Stewart, Schein a Cartwright 1998). Na základě toho musí školy reagovat a snižovat požadavky na nově přijatého zaměstnance, aby našly tlumočnicka. Mnoho začínajících tlumočnicků proto bývá zaměstnáno ve školách poté, co dokončí svůj studijní program. Stewart, Schein a Cartwright (1998) zmiňují, že tito tlumočníci možná doufají ve zlepšení svých jazykových dovedností. Faktem ale zůstává, že tlumočení zejména v předškolním vzdělávání neposkytuje adekvátní tlumočnickou praxi, která by vedla ke zlepšení jazykových kompetencí ve znakovém jazyce

Při začátku povinné školní docházky se tlumočnick často potýká s nedostatečnou jazykovou kompetencí dětí, což platí zejména pro neslyšící děti slyšících rodičů, a dále s problémem různého věku dětí při nástupu do školy, různých sluchových vad i různého nadání pro učení (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008). Všechny tyto situace kladou na tlumočnicka zvýšené nároky, jak zprostředkovat komunikaci tak, aby sdělení všichni neslyšící účastníci komunikace rozuměli.

Ve **středoškolském vzdělávání** jsou instrukce a pokyny převážně mluvené, tudíž na přítomnost tlumočnicka ve vyučování by měl být kladen velký důraz. Středoškolští studenti se sluchovým postižením mají tendenci vnímat tlumočnicka zcela opačně od malých dětí se sluchovým postižením; vnímají je jako tlumočnicky bez jakékoli další zodpovědnosti a cítí se odstrčeni, když je tlumočnick nepřítomen nebo má nějaký jiný úkol (Stewart, Schein a Cartwright 1998). Foster (1988, s. 28) uvádí konkrétní příklad studenta se sluchovým postižením a významu jeho tlumočnicka: „*Minulý rok jsem na střední škole dával pozor kvůli svému tlumočnickovi. Ale když tam nebyla, jenom jsem seděl vzadu a nedělal nic.*“

Tlumočníci na střední škole se mohou při své práci setkat s předměty, v nichž se jen málo anebo vůbec neorientují (např. biologie, geometrie, deskriptivní geometrie), což klade velký důraz na tlumočnickovu slovní zásobu ve znakovém

jazyce. Tlumočníci se také mohou setkat s problémy s umístěním, neboť jednotlivé hodiny nemusí probíhat ve třídě s pevně daným nábytkem, ale třeba v laboratoři, tělocvičně, venku apod. (Stewart, Schein a Cartwright 1998)

Na střední škole probíhá výuka obvykle ve formě přednášky. Pokud není tlumočník z jakéhokoli důvodu dostupný, musí student se sluchovým postižením spoléhat na jiné formy komunikace např. na zapisovatele poznámek. I pokud je zápis proveden kvalitně, jedná se pouze o hlavní fakta, nikoli detaily s vysvětlením (Stewart, Schein a Cartwright 1998). Nejlepší cestou je kombinace obou komunikačních forem. Foster (1988) uvádí další konkrétní příklad sluchově postiženého studenta, který přiznává, že je pro něj přínosnější pouze sledovat tlumočníka než sledovat tlumočníka a zároveň si dělat poznámky. Při sledování tlumočníka má student se sluchovým postižením zprostředkováno všechno, co učitel říká. Zápisky ale studentům pomáhají zapamatovat si, co bylo ve výuce řečeno, z toho důvodu jsou také ke studiu velmi důležité.

V **terciárním vzdělávání** je obsah vzdělávání velice důležitý, protože tlumočníci mohou dostat za úkol tlumočení kurzu či předmětu, ve kterém nemají žádné vzdělání ani znalosti (Stewart, Schein a Cartwright 1998). Johnson (1991) připouští, že se nedorozumění v komunikaci mezi slyšícím a neslyšícím mohou na přednáškách a seminářích vyskytnout, pokud je zprostředkovatelem komunikace tlumočník. Příklady takového nedorozumění se vyskytují častěji, pokud tlumočník není seznámen s obsahem toho, co má tlumočit, nebo pokud tlumočí diagramy či grafy a jejich verbální popisy, protože studenti se sluchovým postižením se nemohou dívat zároveň na tabuli i tlumočníka. Nicméně je nutné podotknout, že kvalita komunikace neleží pouze na tlumočnickovi, ale na všech účastnících komunikačního aktu. Tlumočník může někdy odvádět tu nejlepší práci, a přesto obsah sdělení zůstane nejasný. Každý z účastníků komunikačního procesu (mluvčí, student a tlumočník) jsou zodpovědní za úspěch komunikačního aktu, přičemž velký důraz je kladen na kognitivní kapacitu studenta se sluchovým postižením, bez níž lze jen těžko dosáhnout pochopení složitých diagramů a tabulek.

Na úrovni terciárního a mnohdy i středního vzdělání je často obtížné pokrýt celou nabídku předmětů dostatečně kompetentním tlumočnickem. Stewart, Schein a Cartwright (1998) uvádí dvě možná řešení: jedno z nich je, aby si vzdělávací instituce „vypěstovala“ a „udržovala“ skupinu tlumočnicků s dostatečnou znalostí termínů a dovednostmi, které jsou nezbytné pro práci tlumočníka ve škole určitého

zaměření např. technického či přírodovědného. Druhé řešení je poskytnout tlumočnickům čas na přípravu. Dokonce i v předmětu, který je pro tlumočnicka poměrně známý, se jeho výkon znatelně zlepšil, pokud si před hodinou projde materiály a informace, o kterých se má hovořit (Stewart, Schein a Cartwright 1998).

Studenti se sluchovým postižením mohou také potřebovat tlumočnicka v sociálních interakcích mimo třídu. V takovém případě vyvstává otázka, zdali tlumočnick vůbec má tlumočit. Brown a Foster (1991) prezentovali výzkum, který byl proveden v Národním technickém institutu pro neslyšící v USA. Závěrem šetření bylo, že ačkoli tlumočnicki v terciárním vzdělávání přispívají k akademickému výkonu studentů, mají malý nebo téměř žádný vliv na interakci mezi slyšícími a neslyšícími. Odborníci konstatovali, že k úplné integraci nedochází (Brown a Foster 1991). Na základě výše uvedeného lze říci, že i když studenti se sluchovým postižením využívají tlumočnicki v komunikaci se svými spolužáky, nejsou plně zařazeni do života třídy o přestávce či mimo školu.

Tlumočnicki v terciárním vzdělávání ale nejen tam potřebují dostatečný čas na odpočinek během pracovního dne. Mnohdy je seminář příliš dlouhý nebo jich je více za sebou bez větší přestávky. Dlouhé tlumočení může způsobit vážné zdravotní problémy např. **syndrom karpálního tunelu**, což je bolestivé progresivní onemocnění nervu v zápěstí, které se vyznačuje bolestí, slabostí nebo znecitlivěním ruky či zápěstí.¹⁵ Tomuto vážnému zdravotnímu ohrožení lze předcházet. Je nutné, aby vzdělávací instituce terciárního sektoru věděly, jak mají tlumočnicka využívat.

¹⁵ http://www.ninds.nih.gov/disorders/carpal_tunnel/carpal_tunnel.htm#What_is

3 Podmínky tlumočení v České republice

3.1 Legislativní podmínky a potřeba tlumočnicka ve vzdělávání

Poskytování tlumočnických služeb je v českém právním řádu zakotveno v **zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách**, konkrétně v paragrafu 56 s názvem Tlumočnické služby. Zákon vymezuje tlumočnické služby jako „*terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované osobám s poruchami komunikace způsobenými především smyslovým postižením, které zamezují běžné komunikaci s okolím bez pomoci jiné fyzické osoby*“ a vymezuje tyto základní činnosti tlumočnicka:¹⁶

- *zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,*
- *pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.*

Tlumočnické služby byly také zmíněny již v zákoně č. 155/1998 Sb., o znakové řeči, nyní jde o **zákon č. 423/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob**. Paragraf 8 se věnuje poskytování tlumočnických služeb a definuje základní situace, ve kterých mají neslyšící právo na tlumočnicka:¹⁷

(1) *Neslyšící a hluchoslepé osoby mají při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb právo na tlumočnické služby zajišťující tlumočení v jimi zvoleném komunikačním systému.*

(2) *Neslyšícím a hluchoslepým osobám, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty nebo hluchoslepoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby při soudním řízení poskytovány bezplatně.*

(3) *Neslyšícím a hluchoslepým žákům středních škol a neslyšícím a hluchoslepým studentům vyšších odborných škol a vysokých škol, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty nebo hluchoslepoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické*

¹⁶ <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?typ=r&zdroj=sb06108&cd=76>

¹⁷ <http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>

služby poskytovány bezplatně za podmínek stanovených prováděcím právním předpisem.

Právě díky tomuto zákonu získali žáci a studenti se sluchovým postižením právo na bezplatné využívání tlumočnických služeb ve vzdělávání. Ke zlepšení situace přispěl také **zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání**, který proklamuje, aby byly žákům se speciálními vzdělávacími potřebami zajištěny vhodné podmínky odpovídající jejich potřebám a dále dětem, žákům a studentům, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím vizuálně-motorických komunikačních systémů. (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008)

Červinková (2008) nicméně dodává, že na základních školách v České republice se tlumočnické služby nevykonnávají vzhledem k obecnému názoru, že učitel by měl být natolik profesně a jazykově vybaven, aby komunikaci s dětmi ve znakovém jazyce sám zvládl. Červinková (2008) odkazuje na **zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících**, v jehož paragrafu 22 stojí: „*Předpokladem odborné kvalifikace učitelů vykonávajících přímou pedagogickou činnost s dětmi, žáky a studenty, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, je také prokázaná znalost znakové řeči.*“ Co se týká středoškolského vzdělávání, celorepublikový výzkum Kohoutové (2005) ukázal, že zaměstnavateli tlumočnicků se stávají nejen běžné střední školy, ale i střední školy pro sluchově postižené, přestože by se dalo očekávat, že na těchto středních školách nebude tlumočení nutné. V budoucnu lze očekávat zvýšenou poptávku po tlumočení především na středních školách běžného typu, jelikož tyto školy nabízejí studentům se sluchovým postižením širší nabídku vzdělávacích oborů než školy pro sluchově postižené, a na vysokých školách, které zaznamenávají stále se zvyšující zájem již dnes (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008).

V souvislosti s opatřením o tlumočení znakového jazyka na vysokých školách, je nutno vycházet ze **zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů**. V paragrafu 21 s názvem Další povinnosti veřejné vysoké školy je uvedeno, že je nutné činit všechna dostupná opatření pro vyrovnání příležitostí studenta na vysoké škole. Škola se tedy mimo jiné zavazuje zajistit veškeré vhodné podmínky pro studium studenta se sluchovým postižením. (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008)

Dle vyjádření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále „MŠMT ČR“) existují dva způsoby, jak tlumočení ve školách zajistit. Pokud je tlumočení

zajištěno pracovním-vztahem mezi tlumočnickem a právnickou osobou vykonávající činnost školy, pak mohou být náklady hrazené z prostředků státního rozpočtu. Jestliže je tlumočení nakoupeno jako služba, musí být náklady hrazeny z rozpočtu zřizovatele. (Kronusová 2008)

Kronusová (2008, s. 50) uvádí příklady institucí terciárního vzdělávání, které poskytují tlumočnické služby. Mezi nimi jsou např. JAMU a Středisko Teiresiás při Masarykově univerzitě (dále „MU“), které zaměstnává několik tlumočnicků v řádném pracovním poměru s fixním platem, přičemž zde působí i několik externích tlumočnicků, se kterými je podepsána dohoda o provedení práce. Finanční prostředky na chod Střediska i na platy zaměstnanců jsou částečně hrazeny z rozpočtu školy, tedy z dotací MŠMT ČR, ale i z jiných zdrojů. (Kronusová 2008)

3.2 Organizace pro tlumočnický

V České republice funguje několik organizací, které se zabývají problematikou sluchového postižení a bojují za práva lidí se sluchovým postižením. Patří mezi ně **Asociace neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel (ASNEP)**, která funguje jako zastřešující organizace a jejímiž řádnými členy jsou Český klub nedoslýchavých "HELP", Českomoravská jednota neslyšících, Česká unie neslyšících, Evropské centrum pantomimy pro neslyšící, Federace rodičů a přátel sluchově postižených, Klub přátel červenobílé hole, LORM – Společnost pro hluchoslepé, Pevnost – České centrum znakového jazyka, Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR a také **Česká komora tlumočnicků znakového jazyka**, což je organizace určená zejména tlumočnickům.¹⁸

Česká komora tlumočnicků znakového jazyka (dále „ČKTZJ“) je organizace sdružující tlumočnický českého znakového jazyka, transliterátory znakové češtiny, vizualizátory mluvené češtiny a také osoby, které samy tlumočnickou práci nevykonávají, ale plně sympatizují s názorovými stanovisky a cíli organizace. ČKTZJ si klade za úkol trvale zvyšovat profesní úroveň svých členů tak, aby naplnila právo neslyšících na plnohodnotnou komunikaci ve znakovém jazyce a aby zajistila kvalitu tlumočení na úrovni, která je obvyklá v zemích Evropské unie a aby měl každý klient s poruchou sluchu jistotu, že nalezne tlumočnicka-profesionála,

¹⁸ <http://www.asnep.cz/clenove.html>

s jehož pomocí překoná všechny komunikační bariéry mezi světem slyšících a neslyšících. (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008)

Obrovský význam organizace spočívá zejména v tom, že se jako první v České republice začala zabývat vzděláváním tlumočnicků a vytvořila certifikační program. Spolupracuje s **Pevností – Českým centrem znakového jazyka** a usiluje o systematické vzdělávání tlumočnicků znakového jazyka. ČKTZJ také stanovila základní principy chování k ochraně tlumočnicků znakového jazyka a jejich slyšících i neslyšících klientů, který mají všichni tlumočníci povinnost dodržovat známé jako **etický kodex České komory tlumočnicků znakového jazyka**.¹⁹ (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008) Nejedná se však o jediný etický kodex vytvořený v ČR, protože takové profesní zásady byly vytvořeny již několika organizacemi pro neslyšící např. etický kodex České unie neslyšících, etický kodex přijatý Organizací tlumočnicků znakového jazyka, Českou společností tlumočnicků znakového jazyka či Národní radou tlumočnicků a lektorů znakového jazyka. Všechny kodexy se shodují v základních právech a povinnostech tlumočnicků znakového jazyka. (Šustová 2003)

Pravděpodobně nejznámější je právě etický kodex ČKTZJ, který je sestaven v obecné rovině tak, aby mohl být uplatňován ve všech tlumočnických prostředí. Pro oblast tlumočení ve vzdělávání však není úplně vhodný, proto si školy vytváří zvláštní dokumenty, které kodex upravují a podle svých potřeb doplňují. (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008) Příkladem takové aplikace profesních zásad může být směrnice rektora upravující poskytování tlumočnických služeb na MU.²⁰

V rámci ASNEP byl vytvořen projekt Tlumočnické služby pro neslyšící, které poskytuje **Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící** (dále „CZTN“). Cílem je umožnit všem svým klientům se sluchovým postižením po celé ČR, kteří potřebují kterýkoliv z typů tlumočení ke komunikaci se slyšícím okolím, aby měli k těmto službám co nejpohodlnější přístup, aby jim byl tlumočnick zajištěn vždy, kdy si jej vyžádají, a zároveň, aby tlumočnick za odvedenou práci dostal odpovídající odměnu. CZTN zprostředkovává tlumočení z/do znakového jazyka, transliteraci znakové češtiny, vizualizaci mluvené češtiny i tlumočení pro hluchoslepé. (Kronusová 2008) Služba je terénní, bezplatná a není omezena věkem ani časovým limitem. Tlumočnické služby jsou dotovány Ministerstvem práce a sociálních věcí

¹⁹ Plné znění Etického kodexu ČKTZJ je uvedeno v příloze č. 1.

²⁰ Plné znění směrnice o využívání tlumočnicků znakového jazyka je uvedeno v příloze č. 2.

ČR, přičemž dotace od roku 2004 činí 85%, zbylých 15% tvoří sponzorské dary a granty. CTZN spustilo v roce 2007 systém ověřování způsobilosti tlumočnicků centra, které se skládá ze čtyř částí, mezi něž patří: písemný test orientace v oboru, písemný test porozumění projevu ve znakovém jazyce z videozáznamu, překlad z audio nahrávky do ČZJ a překlad z ČZJ do mluvené češtiny. (Kronusová 2008)

3.3 Vzdělávání a certifikace

Všeobecným vzděláním tlumočnicků znakového jazyka se u nás zabývají organizace sdružující tlumočnický znakového jazyka, organizace neslyšících a dále je v současné době možné získat toto vzdělání na Filozofické fakultě UK (Šustová 2003). V ČR ale dosud neexistuje vysokoškolský studijní program specializovaný přímo na tlumočení ve vzdělávání (Zahumenská, Dingová a Horáková 2008).

Tlumočníci v České republice mají možnost využít nabídky ČKTZJ, která realizuje **Certifikační vzdělávací program** (dále „CVP“). Komora vycházela při zřizování programu z faktu, že organizace tlumočnicků nemohou uspokojit mnohonásobně převyšující poptávku lidí se sluchovým postižením po tlumočnických službách, přestože na tyto služby mají zákonem stanovené právo. Komora také usiluje o pozvednutí celonárodní úrovně tlumočnických služeb. Systémové vzdělávání tlumočnicků v České republice pomocí CVP by mělo zajistit dostatečné množství odborně vyškolených pracovníků, kteří budou schopni poskytnout kvalitní tlumočnické služby, jež by vždy korespondovaly s konkrétními individuálními potřebami klienta se sluchovým postižením a současně by odpovídaly úrovni, jež je běžná v zemích Evropské unie. ČKTZJ dodává, že podobné systémové vzdělávání s konkrétními výstupy nebylo doposud v ČR vytvořeno.²¹

Ihned na začátku studia si uchazeč vybírá jednu ze tří specializací:²²

- **tlumočnick českého znakového jazyka** – používá kód, který je primárním komunikačním prostředkem většiny osob s těžkou sluchovou vadou a neslyšících. Specializace se dělí na kategorie slyšící a neslyšící tlumočnick.
- **transliterátor znakované češtiny** – používá jednotlivé znaky znakového jazyka, přidržuje se gramatiky českého jazyka, kopíruje slovosled české

²¹ <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=11>

²² <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=15>

věty, ale nevizualizuje gramatické významy nesené koncovkami českých slov. Tento typ tlumočnických služeb preferují lidé nedoslýchaví nebo ohluchlí, kteří český znakový jazyk neovládají a kteří používají transliterátora jako osobu, jenž jim ulehčí náročné odezírání řeči tím, že zviditelní řečená česká slova.

- **vizualizátor mluvené češtiny** – zřetelně artikuluje ústy jednotlivá česká mluvená slova tak, aby zjednodušil člověku se sluchovým postižením odezírání mluvené řeči. Služba je využívána především lidmi s lehčí sluchovou vadou a lidmi ohluchlými pro účely přednášek a podobných akcí.

CVP je realizován formou tematických seminářových bloků – teoretických i praktických. Student může libovolně sestavovat svůj studijní program dle nabízených seminářů, které jsou zveřejňovány s několika měsíčním předstihem, a předem stanovených podmínek tak, aby splnil předepsaný počet kreditů. Pokud uchazeč dosáhne předepsaného počtu kreditů v určitém časovém období, vykoná závěrečnou zkoušku. Splní-li požadavky závěrečné zkoušky, bude mu udělen certifikát ČKTZJ garantující jeho profesionalitu.²³ Náplň programu a kreditovou hodnotu jeho jednotlivých komponentů přehledně ukazuje tab. 2:

Specializace	TZJ slyšící	TZJ neslyšící	TZČ	VMČ
Počet kreditů za semináře	400	400	180	100
Počet kreditů za praxi CVP tj. 20% kreditů z celkového počtu kreditů	100	100	60	40
Počet hodin požadované praxe	400 h	100 h	120 h	80 h
Počet povinně supervizovaných hodin z celkového počtu hodin praxe	20 h	5 h	6 h	4 h
Počet kreditů za praktické kurzy pro TZČ, VMČ	-	-	60	60
Kreditů celkem	500	500	300	200

Tab. 2: Koncepce CVP²⁴

²³ <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=14>

²⁴ <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=14>

Délka studia je odhadována přibližně na 3,5 roku u specializace TZJ a 2,5 roku u TZČ. Program je zpoplatněn. Součástí studia není systematické zdokonalování ve znakovém jazyce, proto ČKTZJ doporučuje prohlubování znalostí v Pevnosti – Českém centru znakového jazyka.²⁵ Pevnost nabízí širokou nabídku kurzů znakového jazyka, kromě individuálních, skupinových a letních intenzivních kurzů nabízí také kurzy pro rodiče neslyšících dětí, lektory znakového jazyka a v neposlední řadě i tlumočníky. Ty jsou zaměřeny na prohloubení znalostí a dovedností nezbytných pro tlumočnickou profesi, přičemž se zabývají zejména nácvikem obousměrného tlumočení a zvýšením jazykové kompetence tlumočnicků v ČZJ. Při kurzech jsou používány moderní obrazové i zvukové technologie např. videokamera, DVD či audionahrávky.²⁶

ČKTZJ také nově spolupracuje se Střediskem Teiresias na Masarykově univerzitě v Brně v rámci projektu **Universal Learning Design – Inovace interpretačních komunikačních služeb**, jehož náplní je metodická podpora při výuce ČZJ a tvorbě videomateriálů pro výuku v ČZJ, kurzy pro tlumočníky a zaměstnance MU (kultura Neslyšících, jazyková kultura znakových jazyků, specifika tlumočení pro neslyšící), a současně průběžné hodnocení kvality stávajících tlumočnických a překladatelských služeb na MU.²⁷ Projekt zahrnuje také **vzdělávání začínajících i stávajících tlumočnicků českého znakového jazyka**, jehož cílem je získat teoretické a praktické dovednosti pro tlumočení odborných přednášek, komunikaci se studenty a praktické tlumočení znakového jazyka v prostředí vysoké školy. Vzdelávací program je pro uchazeče, kteří úspěšně vykonali vstupní pohovor, zdarma a bude obsahovat oblasti zaměřené na konferenční tlumočení, tlumočení individuální a integrované výuky, znakový jazyk z pohledu lingvistického a sociolingvistického, výzkum znakového jazyka a další.²⁸ Frekventanti mohou získat certifikát o absolvování kurzu po splnění všech požadavků, mezi které patří:²⁹

- účast na týdenních intenzivních praktických kurzech,
- účast na teoretických seminářích včetně seminářů na téma "Úloha etického kodexu v profesi tlumočnicka,"

²⁵ <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=16>

²⁶ http://www.pevnost.com/co_nabizime.html

²⁷ <http://www.cktjz.com/index.php?page=projekt&info=48>

²⁸ <http://www.teiresias.muni.cz/comin/>

²⁹ <http://www.teiresias.muni.cz/comin/>

- absolvování kompletní nabídky e-learningových seminářů,
- 50 hodin tlumočnické praxe přímo na MU (20 hodin náslechu, 30 hodin praktického tlumočení),
- 2 hodiny supervize (individuálního rozboru videozáznamu vlastního tlumočení) a absolvování týmových supervizí,
- úspěšné vykonání závěrečné zkoušky.

Vysokoškolské studium tlumočnictví znakového jazyka jako takové v ČR neexistuje. Tlumočnická specializace se nicméně dá získat absolvováním programu **Čeština v komunikaci neslyšících** na Pedagogické fakultě UK. To je však jediný vysokoškolsky akreditovaný program v ČR. Vznikl v roce 1998, původně byl koncipován pouze jako tříleté bakalářské studium, nyní je akreditováno i dvouleté navazující magisterské studium. Cílem je připravit specialisty s dokonalou znalostí českého znakového jazyka, kteří budou působit v hraničních profesích mezi slyšící většinou a neslyšící menšinou a budou tak přispívat k rozvíjení interkulturní komunikace a k budování interkulturního porozumění.³⁰

Studijní plán bakalářského studia je velmi bohatý a obsahuje následující předměty Český znakový jazyk, Úvod do studia jazyka, Struktura a fungování znakového jazyka, Kultura českých neslyšících, Dějiny hluchoty, Sociolingvistika, Psycholingvistika, Výchova a vzdělávání sluchově postižených, Zápis znakového jazyka, Komunikace v praxi, Psaná čeština českých neslyšících, Výchova k řeči, Dramatická výchova, Doplnková čeština a výběrové semináře. Každý student si během druhého ročníku může zvolit jednu nebo více specializací, v rámci nichž absolvuje několikátýdenní praxi a účastní se exkurzí, konferencí a dalších akcí. Tyto specializace jsou následující:³¹

- **pedagogická** – obsahem je učební komunikace neslyšících a metodika jejich vyučování. Absolventi se mohou uplatnit jako lektori ČZJ, asistenti pedagoga i pedagogové dětí se sluchovým postižením ve speciálních školách i integraci, pracovníci v zařízeních pro sluchově postižené či tlumočníci ve vzdělávání. Je určena neslyšícím i slyšícím studentům.
- **odborná** – orientuje se na metodiku výzkumu znakového jazyka a problematiku notace znakových jazyků. Absolventi mohou působit jako

³⁰ <http://ucjtk.ff.cuni.cz/cnes/index.php?key=intro>

³¹ <http://ucjtk.ff.cuni.cz/cnes/index.php?key=intro>

asistenti výzkumu českého znakového jazyka, popř. komunikace neslyšících. Je určena neslyšícím i slyšícím.

- **tlumočnická** – poukazuje na problémy tlumočení a specifika tlumočení mezi znakovým jazykem a jazykem většiny. Absolventi se mohou uplatnit jako tlumočníci v různých oblastech veřejného života (např. státní správa, zdravotnictví, právo, soudnictví). Je určena pouze slyšícím studentům.

4 Podmínky tlumočení ve Spojených státech amerických

4.1 *Potřeba tlumočnicka ve vzdělávání a legislativní podmínky*

Ve Spojených státech amerických byly v 70. letech minulého století přijaty zákony, které podmínily, že děti se speciálními vzdělávacími potřebami mají být vzdělávány v **co nejméně restriktivním prostředí**. Pro mnoho dětí se sluchovým postižením to znamenalo, že budou vzdělávány v běžných třídách, tj. ve školách hlavního vzdělávacího proudu. (Brown a Langer 2004) Mezi zákony, které se zabývaly vzděláváním neslyšících dětí, patří následující zákony: Zákon o vzdělávání všech handicapovaných dětí z roku 1975, jeho dodatek z roku 1990, Zákon o vzdělávání znevýhodněných jedinců a Zákon o vzdělávání neslyšících z roku 1986 (Seal 1998).

Následkem zmíněných právních norem a předpisů a vlivem dalších faktorů bylo a je to, že děti a studenti se sluchovým postižením často navštěvují školy hlavního vzdělávacího proudu, jinými slovy jsou vzděláváni v integraci (Stewart, Schein a Cartwright 1998). Na nižších stupních vzdělávání tj. předškolní, základní a střední, existuje nabídka vzdělávacích institucí přímo pro sluchově postižené, takže rodiče sluchově postiženého dítěte si mohou vybrat, zdali bude jejich dítě vzděláváno v integraci či nikoli. Obě formy mají své výhody a nevýhody a volí se na základě odborných vyšetření a doporučení školských poradenských zařízení. V terciárním vzdělávání je tato forma vzdělávání sluchově postižených ještě častější než u nižších forem vzdělávání vzhledem k omezené nabídce speciálních vzdělávacích institucí ve Spojených státech.

Cílem integrovaného vzdělávání dětí a studentů se sluchovým postižením je kromě osvojení adekvátních znalostí také rozvoj integrované osobnosti, její nezávislosti, adekvátního sebepojetí jakožto člena komunity Neslyšících i zdravého vztahu se slyšícími i neslyšícími vrstevníky (Humphrey a Alcorn 2007). Tohoto cíle nemůže být dosaženo bez možnosti plnohodnotné komunikace s učiteli a spolužáky. Conway (1990) dodává, že tlumočníci ve vzdělávání poskytují důležitou komunikační podporu žákům a studentům se sluchovým postižením ve školách

hlavního vzdělávacího proudu vzhledem k potřebě maximalizovat ve školách přístup k co možná největšímu počtu komunikačních situací.

Humphrey a Alcorn (2007, s. 327) prezentují následující úvahu: „*Nelze zpochybnit, že vzdělání je klíč k ekonomické a sociální nezávislosti. Děti, mládež i dospělí mají právo na vzdělání včetně tlumočnicků, kteří jim toto vzdělávání zpřístupňují.*“ Nezbyvá než plně souhlasit s touto tezí. Pokud dosáhnou osoby se sluchovým postižením kvalitního vzdělání, může se jim nabídnout více příležitostí jak v pracovním tak osobním životě. Zejména takových, které by jim bez vzdělávání nemohly být nabídnuty, proto je potřeba využít všech dostupných kompenzačních prostředků.

Obrovský význam pro poskytování tlumočnických služeb v USA přineslo v roce 1973 vydání **Zákona o rehabilitaci postižených** (z ang. Rehabilitation Act), který zavedl koncept rovnocenného přístupu občanů s postižením a znevýhodněním, definoval takové občany a zavedl plné zpřístupnění rehabilitačních služeb ve státním sektoru. To znamenalo, že instituce a agentury, které dostávali od státu dotace (např. školy, nemocnice či soudy), se musely stát plně přístupnými pro osoby s postižením (Humphrey a Alcorn 2007). Poskytování tlumočnicka pro sluchově postižené začalo být ze zákona povinné. Na tento zákon navázal roku 1991 **Zákon o znevýhodněných občanech USA** (z ang. Americans with Disabilities Act), který koncept rovnocenného přístupu rozšířil i na soukromý sektor. Zákon vyžadoval po firmách určité velikosti, aby poskytovali lidem se sluchovým postižením tlumočnický, psací telefony a jiné kompenzační prostředky.

4.2 Organizace pro tlumočnický

Ve Spojených státech amerických existují také organizace pro sluchově postižené, z nichž je třeba zmínit organizace národní úrovně jako např. Národní organizace pro neslyšící, Asociace ohluchlých dospělých a Asociace Alexandra Grahama Bella pro neslyšící. Tlumočníci se v USA sdružují do **Registru tlumočnicků znakového jazyka** (z angl. Registry for Interpreters of the Deaf, dále “RID“). RID je národní organizace, která reprezentuje jazykové profesionály, kteří zprostředkovávají komunikaci mezi slyšícími a neslyšícími. Organizace podporuje členství tlumočnicků znakového jazyka, poskytuje základnu pro vzdělávání

tlumočnicků a zároveň garanci kvalitních služeb pro sluchově postižené. (Humphrey a Alcorn 2007)

Organizace byla založena roku 1964 pod názvem Národní registr profesionálních tlumočnicků a překladatelů znakového jazyka. Jméno bylo zkráceno následující rok. Tlumočníci z USA, Kanady, Evropy či dokonce Austrálie začali do RID vstupovat, jednalo se o první organizaci na světě takového typu. Zakladatelé RID byli v podstatě následující tři skupiny lidí – lidé se sluchově postiženým v rodině, učitelé neslyšících a duchovenstvo, jež znalo člověka se sluchovým postižením (Humphrey a Alcorn 2007). Dnes RID sdružuje tlumočnický znakového jazyka a lidi, kteří nejsou tlumočníci, ale sympatizují s cíly a stanovisky organizace.

Cílem organizace je prosazování a podpora tlumočnictví znakového jazyka a poskytování organizační struktury pro pokračující růst a vývoj profese. Toho lze dosáhnout zabezpečením tréninku pro nové tlumočnický stejně jako profesionální tlumočnický, neustálým testováním a certifikací tlumočnicků a nastavením základních pravidel profesionálního chování (Humphrey a Alcorn 2007).

RID význačně přispěl k současné situaci v tlumočení vznikem systému certifikace, o kterém je více pojednáno v následující kapitole. Dále za přispění RID ve spolupráci s **Národní organizací pro neslyšící** (z ang. National Association of the Deaf, dále “NAD”) vznikl **NAD-RID Kodex profesionálního chování**.³² Kodex obsahuje následujících sedm základních tezí, které jsou dále podrobně rozpracovány:³³

1. Tlumočníci dodržují standard důvěrné komunikace.
2. Tlumočníci disponují profesionálními dovednostmi a znalostmi, které jsou nezbytné pro tlumočnický výkon ve specifické komunikační situaci.
3. Tlumočníci se chovají přiměřeně specifické komunikační situaci.
4. Tlumočníci demonstrují respekt ke klientům.
5. Tlumočníci demonstrují respekt ke kolegům, praktikantům a studentům tlumočnictví.
6. Tlumočníci dodržují etické zásady profese.
7. Tlumočníci se zavazují k dalšímu vzdělávání a profesionálnímu rozvoji.

³² <http://www.rid.org/ethics/overview/index.cfm>

³³ <http://www.rid.org/ethics/code/index.cfm>

4.3 Vzdělávání a certifikace

Aby si čtenář lépe uvědomil, jaké požadavky mohou být na tlumočníka ve školském zařízení v USA kladeny a jaké dovednosti a znalosti by měl tlumočnick mít, je zde níže prezentován pracovní inzerát. Protože je práce zaměřena na terciární vzdělávání, byl jako příklad vybrán inzerát na práci tlumočníka ve vyšším vzdělávání (tab. 3):

College of the Desert přijme Tlumočníka znakového jazyka Přijmeme tlumočníka amerického znakového jazyka na částečný úvazek. Tlumočníci jsou přítomni ve výuce a při dalších studentských aktivitách a tlumočí informace týkající se vzdělávání, diskuze a aktivity ve třídě z mluveného jazyka do znakového, popř. znakového jazyka a naopak. Upřednostňujeme uchazeče s dokončeným vzděláním v oboru tlumočnictví a zkušeností s tlumočením ve vzdělávání. Uchazeči absolvují pohovor ve znakovém jazyce. Plat: \$12.83 - \$36.96/hodina Místo výkonu práce: 43-500 N. Monterey Avenue, Palm Desert, CA 92260

Tab. 3: Příklad pracovního inzerátu³⁴

Požadavky na tlumočníka ve vzdělávání se výrazně liší v závislosti a vzdělávací instituci. Některé školy vyžadují, aby měl tlumočnick potřebnou certifikaci, jiné přijmou kohokoli, kdo alespoň umí prstovou abecedu; ačkoli tento přístup ohrožuje právo jedinců se sluchovým postižením na kvalitní vzdělání (Humphrey a Alcorn 2007). Výše uvedený inzerát má vysoké požadavky na tlumočnicka týkající se vzdělání a zkušenosti, a také zmiňuje rozhovor, ve kterém bude muset kandidát předvést své jazykové schopnosti a tlumočnické dovednosti. Jak vyplývá z inzerátu, škola hledá osobu vysoce kvalifikovanou. Je velmi vhodné, aby schopnost používat znakový jazyk na přiměřené úrovni byla testována na přijímacím pohovoru v přítomnosti rodilého mluvčího znakového jazyka. Neměla by však být testována jen dovednost používat znakový jazyk, ale také tlumočnické dovednosti jako takové. Pokročilí uživatelé znakového jazyka jsou často schopni vyjádřit i nejsložitější myšlenky ve znakovém jazyce, ale neumí transformovat tyto myšlenky z jednoho jazyka do druhého.

³⁴http://www.careerbuilder.com/JobSeeker/Jobs/RecommendedJobs.aspx?IPath=JELX&exjob=true&job_id=J8C6X8621DY5BTD8H38

Tlumočníci v terciárním vzdělávání by měli minimálně být absolventi tlumočnických vzdělávacích programů. Inzerát upřednostňuje takové tlumočníky. Ideálně by tlumočníci měli být certifikováni a mít bakalářský titul. Tato kvalifikace obecně zajišťuje, že je tlumočnick schopen uspokojivě vykonávat tlumočnický úkol, má zkušenost s formálním vzděláváním a má znalost popř. vzdělání v oboru (Humphrey a Alcorn 2007). V inzerátu se ale tento požadavek nevyskytuje pravděpodobně s ohledem na to, že je velmi obtížné a mnohdy nereálné najít takového člověka.

Brown (1991) říká, že absolventi tlumočnických programů jsou vhodnějšími kandidáty na práci tlumočnicka ve vzdělávání než ti bez akademické přípravy v tlumočení. Zmiňuje ale také to, že absolventi jsou různí, stejně jako jsou různé tlumočnické programy. Tlumočnické programy obvykle zahrnují studium ASL i anglického jazyka, tlumočnických dovedností, profesionálního chování tlumočnicků a praktickou přípravu. Je samozřejmé, že studium tlumočnictví se liší od praktické zkušenosti ve třídě s dětmi a studenty se sluchovým postižením. Velkou výhodou je, pokud má tlumočnick zkušenost s tlumočením ve vzdělávání předtím než je zaměstnán včetně tlumočení pro učitele, studenty slyšící i neslyšící a další pracovníky školy. Brown (1991) dokonce poukazuje na to, že by bylo vhodné, aby tlumočníci měli zkušenosti a znalosti o specifické věkové kategorii dětí popř. studentů, protože tlumočení pro děti ve druhém ročníku se značně liší od tlumočení pro středoškolské studenty.

Výše zmíněné návrhy a doporučení jsou v praxi mnohdy velice těžké zrealizovat. Tlumočnické programy nejsou vytvořeny pro vzdělávání tlumočnicků ve specifickém prostředí, aby mohli absolventi pružně reagovat na potřeby trhu. Navíc, absolventi často začínají po ukončení vzdělávání právě ve školách, takže je vysoce pravděpodobné, že nebudou mít žádnou předchozí pracovní zkušenost s tlumočením ve vzdělávání.

Studijní programy

Tlumočnický program ve Spojených státech amerických lze studovat buď jako dvouletý program na vyšší odborné škole nebo čtyřletý studijní program na univerzitě zakončený bakalářským titulem po splnění všech požadavků. Příkladem takových programů může být ASL/Tlumočnický program na Univerzitě of Southern

Maine, St. Catherine University v Minnesotě, Pierce College v Californii, Program pro tlumočnický znakového jazyka na Georgia Perimeter College ve státě Georgia, nebo Tlumočnický program na **McLennan Community College** (dále “MCC”) v Texasu, který je popsán detailněji dále.³⁵

MCC je jedna z devíti škol v Texasu, která nabízí Tlumočnický program. Škola sídlí ve městě Waco. Základy tohoto oboru tvoří teoretické poznatky o komunitě Neslyšících a její kultuře, etickém chování tlumočnicka, teoretickém i praktickém osvojení ASL a dalších komunikačních systémů osob se sluchovým postižením. Ve studijním programu vyučují certifikovaní tlumočnicki s dlouholetou zkušeností v oboru. Po splnění všech požadavků získává student titul AAS (z ang. Associate of Applied Science), který se používá za jménem. Svými znalostmi ASL by měl být zároveň připraven na složení zkoušky úrovně I v certifikačním programu pro tlumočnicki, což je standardní vstupní úroveň pro tlumočnicki v Texasu.³⁶

Studenti jsou povinni navštěvovat aktivity a události související s problematikou sluchového postižení, aby si rozšířili obzory o poznatky mimo výuku a vyzkoušeli si komunikaci se sluchově postiženými v praxi. Během posledního roku studia mají studenti povinnou praxi, při které pozorují profesionálního tlumočnicka a s jeho pomocí a vedením řeší každodenní pracovní situace.³⁷ Výše zmíněné skutečnosti zaručují, že studenti obdrží kvalitní teoretické informace a určité praktické dovednosti, na kterých budou muset systematicky pracovat i po dokončení vzdělání.

Studenti si zapisují povinné předměty z mateřského oboru, tzn. z Tlumočnického programu, ale také povinné obecné předměty terciárního vzdělávání jako anglický jazyk, matematika či výpočetní technika. Výuka jednoho předmětu obvykle probíhá dvakrát až třikrát týdně 45 nebo 90 minut. Vyučující obvykle vyžadují pravidelnou docházku a průběžné plnění zadaných úkolů, což má vliv na celkové hodnocení předmětu.

³⁵ <http://www.multilingualbooks.com/aslschools.html>

³⁶ <http://www.mclennan.edu/departments/intr/>

³⁷ <http://www.mclennan.edu/departments/intr/>

Oficiální plán studia Tlumočnického programu na MCC je znázorněn v následující tabulce:

První ročník	
Podzimní semestr	Jarní semestr
Základy ASL I	Základy ASL II
Úvod do komunity Neslyšících	Kultura Neslyšících
Úvod do tlumočnické profese	Prstová abeceda a čísla
Anglická kompozice I	Anglická kompozice II nebo Technická komunikace
Mezilidská komunikace	Mikropočítačové aplikace nebo Počítače (volný výběr)
Druhý ročník	
Podzimní semestr	Jarní semestr
Středně pokročilý ASL I	Středně pokročilý ASL II
Tlumočení I	Tlumočení II
Vizuální komunikace	Praxe
Obecná psychologie	Humanitní vědy/Umění (volný výběr)
Matematika (volný výběr)	

Tab. 4: Oficiální plán studia – Tlumočnický program (Interpreter Training Program 2008)

Protože autorka práce sama studovala Tlumočnický program na MCC v podzimním semestru 2008, předměty prvního semestru budou detailněji popsány níže. Je nutné ovšem poznamenat, že jde o subjektivní pohled. Základy ASL I byl velmi užitečný předmět, lektor používal učebnici *Signing Naturally I* (Smith, Lentz a Mikos, 1988). Za jeden semestr studia si studenti osvojili poznatky z téměř celé učebnice.

Důraz byl kladen na rozvoj neverbální komunikace především pomocí gest a osvojení základní znakové zásoby. Důležitým požadavkem zakončení předmětu bylo znakování zadané povídky. Závěrečná zkouška testovala expresivní i receptivní znalost znakového jazyka. Studenti dostali na papíře zadané instrukce, měli omezený čas na přípravu a jejich výkon byl natočen na video. Lektor poté zhodnotil jejich dovednosti, a pokud prošli expresivní částí zkoušky, mohli postoupit k receptivní části, při které lektor znakoval studentům. Předmět Úvod do tlumočnické profese pokrýval základní znalosti o tlumočení včetně tlumočnického prostředí, organizací pro tlumočníky, certifikaci apod. Studenti vedli s vyučujícím diskuzi o etickém uvažování a rozhodování v každodenních tlumočnických situacích. V předmětu Úvod do komunity Neslyšících studenti získávali informace o

komunitě Neslyšících, její historii a kultuře, o vzdělávání pro sluchově postižené, o sluchových vadách a jejich dopadech na život jedince se sluchovým postižením.

Certifikace

Certifikační program RID je ustanoven jako národní certifikační program v USA. Účastníci programu musí projít sérií testů. První částí zkoušky je písemný test, který prověřuje znalosti z teorie tlumočení (např. znalosti faktorů ovlivňující proces tlumočení) a dalších oborů s ním spojených např. lingvistika či etika (Humphrey a Alcorn 2007). Po testu následuje praktická zkouška, ve které je prověřována kompetence uchazeče tlumočit ze znakového jazyka do orálního a naopak, a dále schopnost etického rozhodování. Tato část zkoušky je natáčena na video. (Humphrey a Alcorn 2007) Pokud uchazeč prokáže patřičné teoretické znalosti i praktické dovednosti, stane se národně certifikovaným tlumočnickem.

Certifikáty udělované organizací RID se dělí na dvě základní skupiny – obecné a speciální. Zatímco **obecný** certifikát znamená, že je jeho držitel schopen obstát v širokém okruhu tlumočnických situací, **speciální** certifikát opravňuje jeho držitele k tlumočení v konkrétním tlumočnickém prostředí či prostředí vysoce specializovaném, ve kterém nelze tlumočit pouze s obecným certifikátem.³⁸

Mezi obecné certifikáty RID vydávané v současnosti patří:³⁹

- **NIC** (z ang. National Interpreter Certification) – v této kategorii jsou vystavovány tři typy certifikátů podle úrovně tlumočnických znalostí a dovedností; jedná se o NIC, NIC pokročilý a NIC profesionální,
- **CDI** (Certified Deaf Interpreter) – sluchově postižený se stává držitelem certifikátu, pokud absolvuje semináře na téma NAD-RID Kodex profesionálního chování v rozsahu alespoň osmi hodin a na téma role a funkce tlumočnicka se sluchovým postižením, a dále úspěšně složil písemný test i praktickou zkoušku,
- **OTC** (Oral Transliteration Certificate) – držitelé tohoto certifikátu prokázali schopnost transliterace mluveného sdělení, které pronesla slyšící osoba, schopnost porozumět a zopakovat toto sdělení osobě neslyšící či nedoslýchavé pomocí orálních technik a přirozených gest.

³⁸ <http://www.rid.org/education/overview/index.cfm>

³⁹ http://www.rid.org/education/edu_certification/index.cfm

Mezi starší typy certifikátů, které někteří tlumočníci vlastní, ale jejichž testy již nejsou dostupné, patří.⁴⁰

- CI – certifikát v tlumočení,
- CT – certifikát v transliteraci,
- CI and CT – certifikát v tlumočení i transliteraci,
- CSC – starší certifikát než výše zmíněné, byl udělován do roku 1987,
- MCSC – certifikát vyšší úrovně než CSC,
- RSC – certifikát pro neslyšícího či nedoslýchavého tlumočníka.

V současné době RID uděluje pouze jeden speciální certifikát, a to konkrétně **SC:L** (z ang. Specialist Certificate: Legal), který opravňuje svého držitele k výkonu soudního tlumočníka. Dříve byl udělován také **SC:PA** (z ang. Performing Arts), který demonstroval dovednost tlumočit divadelní představení.⁴¹ V USA neexistuje na národní úrovni speciální certifikát pro tlumočníka ve vzdělávání.

Certifikace na státní úrovni se liší stát od státu. V Texasu bojuje za práva lidí s postižením **Úřad asistenčních a rehabilitačních služeb** (z ang. Department of Assistive and Rehabilitative Services, dále “DARS”). Cílem je zabezpečit, aby byl Texas státem, ve kterém mají děti a dospělí s postižením stejnou příležitost žít nezávislý a produktivní život jako ostatní.⁴² Tlumočnické služby patří do sekce rehabilitačních služeb. **Výbor pro hodnocení tlumočnicků** (z ang. Board for Evaluation of Interpreters) poskytuje testování úrovně tlumočnicků, uděluje certifikáty, spravuje seznamy certifikovaných tlumočnicků a upravuje proces zachování tlumočnickova certifikátu v rámci celoživotního vzdělávání.⁴³ Původně DARS uděloval certifikáty pěti úrovní na základě schopností a dovedností tlumočníka, nyní je certifikace rozdělena stejně jako u RID do třech stupňů – základní, pokročilý a profesionální.⁴⁴ Stejně jako RID uděluje DARS speciální certifikát pro tlumočníky u soudu, bez jehož držení nemůže být tlumočnická činnost při soudním řízení vykonávána. Ani na úrovni jednotlivých států v USA neexistuje speciální certifikát tlumočníka ve vzdělávání.

⁴⁰ http://www.rid.org/education/edu_certification/index.cfm

⁴¹ http://www.rid.org/education/edu_certification/index.cfm/AID/46

⁴² <http://www.dars.state.tx.us/about/index.shtml>

⁴³ <http://www.dars.state.tx.us/dhhs/bei.shtml>

⁴⁴ Úplný výčet certifikátů udělovaných BEI je uveden v příloze č. 3.

5 Komparace tlumočnicků znakového jazyka

5.1 Metodologie a cíle výzkumu

Diplomová práce je zaměřena na specifickou oblast tlumočení, kterou je tlumočení ve vzdělávání, a to zejména tlumočení v terciárním vzdělávání tj. na vysokých a vyšších odborných školách v České republice a Texasu. Na základě komparace vzdělání, certifikace, pracovních podmínek a zkušeností tlumočnicků v terciárních vzdělávacích institucích si práce klade za cíl předložit návrhy na zlepšení situace tlumočnicků a kvality jejich práce s důrazem na ČR. Za tímto účelem je nutné analyzovat a porovnat celkovou situaci tlumočnicků v terciárním vzdělávání v Texasu a ČR.

Parciálními cíli práce je analyzovat vzdělávání a certifikaci tlumočnicků v Texasu a ČR, jejich pracovní podmínky, možnosti hodnocení a supervize tlumočnicků. Práce se také pokouší vymezit rozdíly mezi českým a americkým znakovým jazykem, analyzuje tlumočnický proces jako takový, charakterizuje vybraná tlumočnická prostředí, poukazuje na rozdíly v jednotlivých úrovních tlumočení ve vzdělávání a také v legislativních opatřeních, která se týkají sluchového postižení, znakových jazyků i samotného tlumočení.

Výzkum je charakterizován jako monografická procedura. Analytickou jednotkou byl stanoven tlumočnický znakového jazyka v terciárním vzdělávání. Jedná se o kvalitativní výzkum. Hlavní technikou práce je polostandardizovaný rozhovor týkající se vzdělání, certifikace, zkušeností, podmínek práce a dalšího vzdělávání tlumočnicků. Další výzkumné techniky zahrnují analýzu odborných textů a literatury, pozorování a analýzu výsledků činností.

Samotný výzkum byl vzhledem k rozdílným lokalitám rozdělen na dvě části – výzkum probíhající v USA a výzkum v ČR. Celkově byly provedeny čtyři rozhovory s tlumočnickými, kteří pracují v institucích terciárního vzdělávání. Kritérium pro vybrání tlumočnicků byla jejich ochota ke spolupráci, časové možnosti, zkušenosti s terciárním tlumočením a délka praxe.

V USA probíhal výzkum v období srpen – prosinec 2008 formou studia odborné literatury, přípravy a realizací rozhovorů, celková příprava výzkumu a studium odborné literatury probíhaly však již od června 2008. Rozhovory byly

provedeny na McLennan Community College v Texasu, kde oba tlumočníci pracují. Další fází realizace byl výzkum v ČR, jehož hlavní část probíhala v období říjen – prosinec 2009. Rozhovory s českými tlumočníky byly provedeny ve Středisku Teiresás.

Realizace diplomové práce probíhala v následujících fázích:

- květen – červen 2008: výběr tématu, volba vedoucího diplomové práce,
- červen – srpen 2008: studium literatury, příprava výzkumu,
- srpen – prosinec 2008: vlastní výzkum (v USA),
- leden – srpen 2009: zpracování teoretické části, studium literatury, příprava výzkumu,
- září – prosinec 2009: vlastní výzkum (v ČR),
- leden – duben 2010: zpracování výzkumu, psaní diplomové práce.

Protože se jedná o kvalitativní výzkum, byla stanovena následující tvrzení:

- tvrzení 1 – Tlumočníci znakového jazyka mají vysokoškolské vzdělání.
- tvrzení 2 – Texaští tlumočníci v terciárním školství jsou certifikováni na rozdíl od svých českých kolegů.
- tvrzení 3 – Pracovní podmínky tlumočnicků jsou vhodnější v Texasu než v ČR.
- tvrzení 4 – Kvalita práce tlumočnicků v USA je pravidelně hodnocena v porovnání s českými tlumočníky.
- tvrzení 5 – Učitelé jsou si více vědomi toho, jak se chovat k tlumočnickům než ke studentům se sluchovým postižením.

5.2 Charakteristika zkoumaného vzorku

Texaští tlumočníci, kteří se výzkumu zúčastnili, mají oba bohaté zkušenosti ve svém oboru, tlumočili jak ve školství, tak i v dalších oblastech, proto mohou vyjádřit svůj názor a přispět cennými zkušenostmi, což bude základem pro komparaci situace v terciárním tlumočení v USA a ČR.

Čeští tlumočníci tlumočí pro studenty se sluchovým postižením a jejich slyšící učitele na Masarykově univerzitě v Brně. Jedním z tlumočnicků je **český tlumočník** (dále „tlumočník 1“), který pracuje ve Středisku již čtvrtý rok. Tlumočník je

sluchově postižený, na pravém uchu má diagnostikovanou těžkou nedoslýchavost (ztráta 70%), na levém uchu středně těžkou nedoslýchavost. Má neslyšícího bratra i partnerku, rodiče jsou slyšící. Tlumočnick má za sebou bohatou akademickou minulost – vystudoval obory Učitelství na Univerzitě Hradec Králové, Speciální pedagogika v Brně a Výchovná dramatika pro neslyšící na JAMU Brno. Učil deset let na brněnské základní škole pro sluchově postižené. Odešel do Střediska, protože chtěl vyzkoušet něco nového. Tlumočnick má v plánu se v brzké době odstěhovat do Olomouce, kde se narodil a kde má rodiče. Chystá se vyučovat na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého, se kterou již dříve externě spolupracoval na výuce znakového jazyka.

Česká tlumočnice (dále „tlumočnick 2“) pracuje na MU asi sedm let. Tlumočnice má neslyšícího ve vzdálené rodině. Vystudovala střední zdravotnickou školu a vyšší odbornou zdravotnickou školu specializace akutní medicína a ARO. V současné době studuje navazující magisterský program Speciální pedagogika na Pedagogické fakultě MU. Znakový jazyk se začala učit v kurzech, absolvovala všechny jejich dostupné úrovně. Dále se znakový jazyk učila od kamarádů, kteří měli sluchové postižení, tlumočila pro ně a při neoficiálních příležitostech. Jako tlumočnice začala pracovat v různých organizacích pro sluchově postižené, tlumočila také komunitní tlumočení a nyní tlumočí v terciárním sektoru. Celkově tlumočí asi jedenáct let.

Texaský tlumočnick (dále „tlumočnick 3“) pracuje jako vedoucí studijního programu Tlumočnictví na MCC, přičemž vyučuje předměty týkající se amerického znakového jazyka a teorie a praxe tlumočení. Dále pracuje jako tlumočnick ve vzdělávání na soukromé univerzitě Baylor, která sídlí ve stejném městě jak MCC. Tlumočnick je držitelem dvou obecných certifikátů vysoké úrovně – CSC a BEI certifikátu úrovně 5 – a dvou speciálních certifikátů – SC:PA a BEI certifikátu soudního tlumočnicka úrovně 5. Za svou bohatou tlumočnickou kariéru pracoval jako komunitní a soudní tlumočnick, tlumočnick ve vzdělávání a v poslední době i jako tlumočnick video-přenosu. Kromě univerzity Baylor tlumočil i na dalších vysokých školách v Texasu např. v Baytownu blízko Houstonu, San Antoniu, v Austinu na Texaské univerzitě a ve Wacu na Texaské státní technické škole.

Tlumočnick nemá v rodině žádného příbuzného se sluchovým postižením. Do komunity Neslyšících začal pronikat až po dosažení 18 let, kdy začal studovat vysokou školu v Kalifornii, setkával se se studenty se sluchovým postižením ze

školy pro neslyšící, která byla v blízkém okolí, a osvojoval si znakový jazyk. Jeho hlavním oborem, ze kterého získal magisterský titul, byla hudba, vedlejším oborem pak psychologie. Pro tlumočnický nebyla žádná placená práce, takže tlumočil zdarma. V roce 1965 byl přijat zákon, na základě kterého začali být tlumočníci placeni, a tlumočnick se stal v roce 1970 tlumočnickem na vysoké škol v Baytownu. Poté získal svůj druhý magisterský titul, tentokrát v Rehabilitačním poradenství, a pracoval s lidmi se sluchovým postižením. Na MCC začal učit v roce 1984 a učí zde doposud, přičemž po celou dobu pracoval také jako tlumočnick.

Druhou z amerických tlumočnicků je **texaská tlumočnice** (dále „tlumočnick 4“), která pracuje jako lektorka předmětů o komunitě a kultuře Neslyšících a znakového jazyka na MCC. Tlumočí na MCC a na dalších vysokých a vyšších školách v blízkém okolí ať už studentům či pedagogům se sluchovým postižením. Má také zkušenosti s komunitním tlumočením a video-přenosovým tlumočením. Za svou bohatou více než třicetiletou kariéru tlumočila pro vysoké a vyšší školy v Austinu či Dallasu, ale také např. v Arkansasu. Tlumočnice má neslyšící rodiče, je tedy tzv. CODA (z ang. Children of Deaf Adults) a je rodilá mluvčí znakového jazyka. Již od raného věku byla zvyklá tlumočit. Získala vysokoškolský titul z pedagogiky. Je držitelkou nejvyšší úrovně národních certifikátů a má stejně jako její texaský kolega speciální certifikát pro soudní tlumočnick vyžadovaný státem Texas.

5.3 Analýza výzkumného šetření

Tato část práce se věnuje podrobné analýze rozhovorů s tlumočnický, prezentuje jejich současnou situaci, zkušenosti a stanoviska vždy na konkrétní oblast tlumočení v terciárním vzdělávání. Nejprve se k tématu vyjadřují čeští tlumočnicki, na ně navazují jejich američtí kolegové.

Analýza rozhovorů

Pracovní podmínky

Čeští tlumočnicki jsou zaměstnanci MU na plný úvazek, přičemž počet hodin tlumočení se v každém semestru mění. Pracovní týden je také variabilní, mají proměnnou pracovní dobu, která záleží na studentech či organizaci předmětů. Přestávky mají během přesunu na jinou fakultu či do jiné učebny. **Tlumočnick 2**

vysvětluje, že tlumočnický úvazek se skládá z hlavní tlumočnické činnosti (přímé tlumočení) a vedlejší tlumočnické činnosti (čas na přípravu, přejíždění). Do času na přípravu se počítá studium podkladů a konzultace se slyšícími i neslyšícími kolegy. Správně by měl tlumočnický úvazek trvat 20 hodin v týdnu, aby ve zbytku času nabral sílu a nastudoval materiály. Oba čeští tlumočníci však poukazují na to, že skutečnost je jiná, protože je málo tlumočnicků a hodně neslyšících studentů. **Tlumočnick 1** je často, když má volno, dotázán, zdali by nemohl tlumočit jinde. Výjimkou není ani tlumočení o víkendech např. u kombinovaného studia či přípravných kurzů. Interních tlumočnicků zaměstnává MU pět, dále jsou k dispozici externisté. Tlumočnick 1 si stěžuje na nedostatek volného času a otevřeně přiznává, že v práci není spokojený, nebude si prodlužovat smlouvu a v červenci končí.

Délka vyučovacích hodin je na jednotlivých fakultách rozdílná, obvykle je to 45 či 90 minut. Oba tlumočníci přiznávají, že týmové tlumočení je realizováno u studentů kombinovaného studia, kdy se jedná o páteční půldenní či celodenní blokovou výuku. Doporučené střídání je po 20 minutách s tím, že se tlumočníci domluví se studenty, jak jim střídání vyhovuje, a pak se domluví mezi sebou. Záleží také na náročnosti předmětu na tlumočení i vyučujícím, většinou se ale střídají po 20-30 minutách. Někdy se také tlumočníci střídají tím, že odchází tlumočit na jinou fakultu.

Tlumočníci se snaží tlumočit předměty a obory, které vystudovali, nebo ve kterém mají neformální vzdělání. **Tlumočnick 2** působí nejvíce na Lékařské, Pedagogické a Právnické fakultě MU. Pokud je potřeba, tak tlumočí i chemické předměty na Přírodovědecké fakultě, naopak vyhýbá se informatice. Přesto je to obrovský záber. **Tlumočnick 1** tlumočí díky svému vzdělání nejvíce na Pedagogické fakultě, ale vzhledem k nedostatku tlumočnicků tlumočí i např. na Lékařské fakultě MU.

Ani jeden z texaských tlumočnicků nepracuje v současné době v terciárním vzdělávání na plný úvazek. Tlumočnick 3 pracuje na poloviční a tlumočnick 4 na živnostenský list. **Tlumočnick 3** při polovičním úvazku přímo tlumočí 8 hodin, zbývající hodiny má na přípravu a na dojíždění. Když pracoval na celý úvazek, tlumočil 30-35 hodin. Na univerzitě spolupracuje s Kanceláří pro speciální a asistenční služby, jejímž je zaměstnancem. Má pět kolegů a praktikují týmové tlumočení, se kterým se za svou celou kariéru setkal poprvé. Střídají se po 20-30 minutách. **Tlumočnick 4** je v podstatě „na telefonu“ od několika agentur, které

zprostředkovávají tlumočení jak ve vzdělávání, tak v dalších prostředích. I MCC, pro niž tlumočí, využívá služeb agentury. Délka vyučovací jednotky je v Texasu buď 55 minut či hodinu a 20 minut. Tlumočník 4 nepotřebuje přestávky mezi hodinami, protože většinou netlumočí výukové bloky po sobě.

Tlumočník 3 se vždy snaží do hodin připravit tak, že čte učebnice, hovoří s učiteli o obsahu kurzu, v minulosti dokonce skládal testy, aby věděl, zdali látce dobře rozumí. Tlumočí všechny předměty, o které je požádán, nicméně za své silné stránky považuje matematiku, vědu a polygrafii, jejíž dobrou znalost si osvojil právě tlumočením. **Tlumočník 4** vždy přichází o 10-15 minut dříve a snaží se pohovořit si před hodinou s učitelem. Nejčastěji tlumočí obecné předměty jako angličtina, matematika, dále předměty týkající se vývoje dítěte či ošetřovatelství, a také informatiku, jejíž znalost byla osvojena opět tlumočením.

Certifikace a další vzdělávání

K náplni práce českých tlumočnicků patří kromě tlumočení a přípravy na ně také další vzdělávání v oboru tlumočení. **Tlumočník 1** přiznává, že kurzy a semináře si hledá sám na internetu. Nyní jezdí jednou měsíčně do Prahy na roční kurz tlumočení znakového jazyka, který je z většiny uhrazen Střediskem Teiresiás, tzn. že Středisko jednoznačně podporuje další vzdělávání tlumočnicků. Nevýhodou certifikačního programu ČKTZJ je podle něj časová i finanční náročnost, a také nutnost po skončení absolvovat nové zkoušky každý rok. **Tlumočník 2** přiznává, že občas jezdí na semináře do Prahy, nejedná se ale o soustavné vzdělávání. Obecně kurzy pro tlumočnický v podobě, v jaké jsou nyní poskytovány, už jí nestačí. Oba čeští tlumočníci upozorňují na nutnost neustále se vzdělávat, sledovat změny ve vývoji znakového jazyka i tlumočnické trendy. Oba budou procházet programem pro vzdělávání tlumočnicků v terciárním sektoru organizovaný ve spolupráci ČKTZJ a Střediska Teiresiás.

Instituce, pro kterou **tlumočník 3** pracuje, přímo neposkytuje svým tlumočnickům další vzdělávání, ale podporuje jejich docházku na specializované workshopy a semináře. **Tlumočník 4** upozorňuje na to, že certifikace je vlastně tlumočnickovo hodnocení. Certifikovaní tlumočníci musí procházet dalším vzděláváním, aby jejich certifikace nepozbyla platnosti. Na národní i státní úrovni se

skládají zkoušky každých pět let a všichni tlumočníci musí doložit oficiálními dokumenty z konferencí, workshopů a seminářů, že na sobě neustále pracují.

Žádoucí profil tlumočnicka

Oba **čeští tlumočníci** se shodují na tom, že tlumočnick v terciárním sektoru by měl být vysokoškolsky vzdělaný a oboru znalý (buď ho mít vystudovaný, nebo ho velmi dobře znát). Pak bude dobře rozumět a bude schopen informace srozumitelně předat. Musí znát perfektně oba jazyky a mít velkou znakovou zásobu. Pro mnoho termínů neexistují odborné znaky, tudíž se na univerzitě vytváří např. pro matematiku, biologii či informatiku. Dále by měl tlumočnick projít ideálně kurzem pro tlumočnický. Samotné kurzy ZJ v takové podobě, jaké jsou, určitě nestačí. Tlumočnick 2 dodává, že tlumočnick by měl být celkově vyzrálý, mít všeobecný přehled (např. základy latiny) i velmi dobrou úroveň chování a vystupování. Nesmí být dominantní nebo nadřazený, musí umět jednat s lidmi, a také dodržovat etický kodex. Základem je znát obor a znakový jazyk, rozhodně to ale nestačí.

Tlumočnickovi 2 připadá nejtěžší na tlumočení na MU to, že se sem sjíždí studenti z různých středních škol i z různých oblastí ČR. Dochází tedy k obrovskému rozptylu a tlumočnick si nevystačí pouze se znaky z Brna. Ideálně by měl znát všechny znaky, které se mohou vyskytnout. Dále je třeba věnovat se nejen dalším znakům, ale také dalšímu vzdělávání v oboru, který tlumočnick tlumočí. Navíc by ještě tlumočnick měl rozšiřovat své znalosti o další obory, aby je mohl také tlumočit. Pak je velmi těžké časově rozvrhnout, čemu se kromě tlumočení a přípravy na ně věnovat dál a co upřednostnit.

Texaští tlumočnicki tvrdí, že tlumočnick v terciárním vzdělávání by měl mít dobrou znalost tlumočení jako takového, vynikající jazykové schopnosti v anglickém jazyce i ASL, dobré povědomí o akademickém světě i předmětu či oblasti, kterou tlumočí, z čehož vyplývá minimálně bakalářské vzdělání. **Tlumočnick 3** dodává také znalost akademického jazyka, protože ten je velmi odlišný od jazyka v každodenních sociálních interakcích. Nemůže s jistotou tvrdit, který certifikát by měl mít začínající tlumočnick v terciárním vzdělávání, nicméně doporučuje alespoň certifikáty druhé úrovně. **Tlumočnick 4** říká, že po tlumočnickích ve vzdělávání není ze zákona vyžadována žádná certifikace, záleží na požadavcích konkrétní vzdělávací instituce.

Tlumočníkovi 3 přijde nejtěžší tlumočení výuky cizího jazyka a také když student bojuje s předmětem. Jako tlumočnick má pak potíže s uvědoměním si své role a snaží se situaci napravovat. Uprostřed tlumočnické situace je pro něj těžké uvědomit si, že za své školní výsledky odpovídá pouze student, rád se ujišťuje, zdali student všemu rozuměl apod. Podle **tlumočnicka 4** je nejtěžší věcí v terciárním vzdělávání, aby tlumočnick správně porozuměl materiálům a sdělované informaci tak, aby ji byl schopen studentům smysluplně předat. Nechce se stát nejslabším článkem komunikačního procesu.

Tlumočnický proces

Při tlumočení se používá znakový jazyk a další komunikační systémy (např. prstová abeceda). **Tlumočnick 1** říká, že se nejedná o znakový jazyk, který se objevuje v komunikaci neslyšících. Pořádek slov spíše kopíruje mluvený jazyk, jinak to u simultánního tlumočení ani nejde. **Tlumočnick 2** dodává, že tlumočnick nemusí tlumočit pouze do ČZJ, ale také do znakované češtiny. Při přijímacím řízení a později v každém předmětu si mohou studenti vybrat mezi tlumočnickem znakového jazyka, znakované češtiny či zapisovatelem. Všichni tlumočnicki v Teiresiásu jsou schopni pracovat ve znakovém i znakovaném jazyce.

Texaští tlumočnicki pracují s ASL, anglickým jazykem i znakovanou angličtinou, přičemž výběr kódů záleží na neslyšících studentech. Tlumočnick 3 k tomu dodává totéž, co tlumočnick 1, tj. že při simultánním tlumočení se nejedná o čistý ASL, a pochybuje, že i CODA tlumočnicki předvádí při tlumočení „čistý“ znakový jazyk.

Většinou se tlumočí z češtiny do znakového jazyka, ale **všichni tlumočnicki** upozorňují, že tlumočnick musí být připraven i obráceně např. na dotazy studenta na přednášce, interakci při individuální výuce, prezentaci či výstup studenta, na který musí být tlumočnick připraven tak, aby studenta nepoškodil. Samostatnou kapitolou jsou podle tlumočnicka 2 státní zkoušky, kde si tlumočnick nemůže dovolit udělat chyby.

Tlumočnick 2 říká, že velký vliv na to, který směr je pro tlumočnicka těžší, má zejména zkušenost studentů s tlumočením, a opět uvádí konkrétní příklad: „*Při testu se neslyšící např. zeptá, co znamená nějaký vzorec místo toho, aby mě jako tlumočnicka do problematiky uvedl, tj. řekl, že se jedná o vzorec v otázce č. 6 apod. Pak je horší tlumočení z ČZJ do češtiny, protože původní vyjádření je nepřesné.*

Sdělení v opačném směru většinou přichází v ucelené podobě od vyučujícího, proto se tlumočí lépe. Neplatí to ale vždy.“ **Tlumočník 1** naopak uvádí, že nejjednodušší pro tlumočníka je většinou tlumočit z češtiny do znakového jazyka, protože obráceně je těžší uspořádat správně slova, koncovky i myšlenku mluvčího. V kurzu v Praze, kam dochází, se této problematice aktivně věnují.

Pro **tlumočníka 3** je také jednodušší tlumočit z angličtiny do znakového jazyka. V opačném případě záleží na tempu znakové osoby. Existují i případy, kdy je neschopen následovat tempo mluvčího a sdělení nerozumí. Nebo se stává, že rozumí konceptu sdělení (znakům), ale není schopen je správně přetransformovat do mluveného jazyka (např. neví přesně, zdali mimika, která sdělení doprovází, vyjadřuje nervozitu či frustraci). **Tlumočník 4** jakožto rodilý mluvčí ASL nemá problém s tlumočením ze znakového jazyka do orální řeči, ale souhlasí se svým texaským kolegou, že tento směr tlumočení je považován za těžší většinou tlumočnicků.

V terciárním vzdělávání je nutná rozsáhlá znaková zásoba, některé termíny mají svůj znak, jiné nikoli, zavádí se tedy nově. **Tlumočník 2** vysvětluje, že se tak děje na základě přirozeného vývoje komunity Neslyšících. Tím, jak neslyšící pronikají do různých oborů, vyvíjí se i slovní zásoba v ČZJ. Pokud student nemá znakovou zásobu pro určitý termín, ale tento znak se v komunitě používá, tlumočnice jej odspeluje a pro studenta zavede. Pokud tlumočník ani neslyšící neví znak, tak se nový znak tvoří za přítomnosti odborníka z MU na daný obor, který řekne význam termínu, tlumočník popř. rodilý mluvčí ČZJ znak navrhne a oba se k tomu vyjádří. V návaznosti na to se vytváří i slovníky, některé vznikají ve Středisku, jiné na jiných fakultách či v jiných organizacích. Jedná se však o materiály vznikající pro potřeby studentů a tlumočnicků MU často natočené na video a neposkytují se nikam dál.

Co se týká hodnocení tlumočnicků, původně se **čeští tlumočníci** snažili navzájem hodnotit, ale v současné době není čas na docházení do hodin jiného tlumočníka, protože si potřebují hlavně odpočinout. Tlumočník 1 přiznává velkou potřebu supervize. Tlumočník 2 upozorňuje, že k hodnocení může docházet při týmovém tlumočení, kdy je přítomen aktivní i pasivní tlumočník, a poté dochází k diskuzi a zhodnocení tlumočnických výkonů. Netýká se to ale všech tlumočnicků. V rámci spolupráce Střediska s ČKTZJ se budou pořizovat nahrávky tlumočení se supervizí a následným rozborem.

Ani **texaští tlumočníci** nejsou hodnoceni za své tlumočení, spíš to závisí na studentu se sluchovým postižením, zdali jsou s tlumočením spokojeni či nikoli, ti mohou poskytnout tlumočnickům zpětnou vazbu. Jedna z kolegyň tlumočnicka 3 je vedoucí tlumočnice, její funkce je však převážně koordinační a administrativní. Tlumočnick 4 na MCC patří pod Specialistu na studenty se znevýhodněním, ten ale neznakuje a nikdy se nepřišel podívat do hodin. Tlumočnick 3 pamatuje za svou kariéru pouze jednu tlumočnici – supervizorku, jejíž funkcí bylo kromě administrativy také hodnocení tlumočnicků.

Srovnání tlumočnických prostředí

Oba čeští tlumočníci se shodují na tom, že existuje velký rozdíl v komunitním tlumočení a tlumočení v terciárním vzdělávání. **Tlumočnick 1** říká, že terciární tlumočení je náročnější než komunitní zejména vzhledem k znalosti oboru, zásobě znaků, flexibilitě apod. Také dodává, že vysokoškolští pedagogové jsou obecně lépe informováni, jak se chovat ke studentu se sluchovým postižením, než např. lékaři. **Tlumočnick 2** ukazuje na následujícím příkladu další rozdíl: *„Pokud lékař používá odborné termíny a neslyšící sdělení nerozumí, tlumočnick může sdělení přizpůsobit tak, aby tomu neslyšící rozuměl bez jeho znalosti odborných termínů. Na vysoké škole ovšem odborné termíny znát musí, protože právě ty se často objevují v testech.“*

Tlumočnick 3 vidí hlavní rozdíl v tom, že komunitní tlumočení je tlumočení v reálném prostředí, tudíž sluchově postižený si dovede představit, jak bude situace probíhat. V terciárním vzdělávání jsou informace teoretické, abstraktní a nejsou vizuální, jako doprovod slouží neosobní akademický jazyk. Student se sluchovým postižením se pak setkává s některými informacemi poprvé, či o nich mnoho neví. **Tlumočnick 4** dodává, že tlumočení ve vzdělávání je konzistentní, rozvrh je pevně daný, tlumočnick po určité zkušenosti ví, s čím se může setkat, a má možnost si postupně osvojit vysokou znalost oborů, které tlumočí. Na druhou stranu se takové tlumočení může stát nudné, pokud si studenti zapisují např. stále stejné hodiny angličtiny. V komunitním tlumočení i video-přenosovém tlumočení tlumočnick nikdy neví, co se stane, je velmi dynamické a náročné na flexibilitu. Pracovní doba je proměnlivá stejně jako úroveň znakového jazyka i kognitivní kapacity účastníků komunikace, na jejichž zjištění má tlumočnick na rozdíl od tlumočení v terciárním

vzdělávání pár minut. Pokud tedy tlumočnick není flexibilní, tlumočení ve vzdělávání je pro něj nejvíce vhodné.

Tlumočnick 1 považuje tlumočení v terciárním vzdělávání těžší než tlumočení na nižších stupních a své stanovisko zdůvodňuje tím, že na školách pro sluchově postižené učitelé lépe vědí, jak se mají k tlumočnickovi chovat, poskytnou materiály apod. **Tlumočnick 2** naopak nemůže říct, který typ tlumočení ve vzdělávání je nejtěžší, nicméně nesouhlasí s názorem, že ti nejlepší tlumočnicki by měli pracovat s neslyšícími dětmi v mateřských školách. Na předškolním stupni vzdělání tlumočnick nepotřebuje takovou znakovou zásobu jako v terciárním školství, vždy je potřeba používat jazyk na základě prostředí a úrovně dítěte tzn. pohádky, písničky, barvy apod. I s malým slyšícím dítětem se nikdo nebaví jako s vysokoškolským studentem. Všechny věkové skupiny mají mít tlumočnicky alespoň na té úrovni, na které oni jsou.

Texaští tlumočnicki však mají rozdílný názor. **Tlumočnick 3** se vyjadřuje následujícím způsobem: protože jsou vysokoškolští studenti se sluchovým postižením na vyšší kognitivní úrovni, mohou se lépe vypořádat s méně kvalifikovaným tlumočnickem než děti v mateřské či základní škole. Studenti mohou význam sdělení dobře pochopit i z učebnic, což mladší děti nemohou. Proto doporučuje ty nejlepší tlumočnicky pro práci k malým dětem, avšak uvědomuje si finanční aspekt věci. Jako hlavní rozdíl mezi tlumočením v terciárním vzdělávání a nižších úrovních vzdělávání vidí zejména osobnostní rozdíly mezi neslyšícími dětmi a studenty. Studenti jsou obecně méně závislí na tlumočnickovi, pokud něčemu nerozumí, měli by se zeptat přímo učitele. U dětí tomu tak není. **Tlumočnick 4** vyjadřuje názor, že vysoké školy si jsou více vědomy v porovnání s institucemi nižšího vzdělávání zdravotních následků, které mohou být způsobeny dlouhým tlumočením bez přestávek např. syndrom karpálního tunelu. Proto mohou být pracovní podmínky lepší v institucích terciárního vzdělávání.

Vztah tlumočnicka a učitele

Vyučující na MU jsou informováni předem, že budou mít studenta se sluchovým postižením. Učitelé ve Středisku Teiresiás vědí, jak mají tlumočnicka používat. Rozdíly jsou v přístupech učitelů na fakultách, většinou jsou nějakým způsobem informováni, ale vždy záleží na konkrétní osobě. **Tlumočnick 1** poukazuje

na to, že někteří učitelé jsou vůči tlumočnickům loajální a někteří nikoli. Uvádí několik takových příkladů: „*Při testu mají někteří učitelé tendenci posílat tlumočnicka domů, což tlumočnick nemůže udělat, protože vždy se může stát, že sluchově postižený student vznese nějaký dotaz. Někteří učitelé se ptají tlumočnicka, zdali neví, kde je v místnosti mikrofon, či požádají o napsání tabulky na tabuli v době přestávky. Většinou se jedná o starší učitele, kteří mají svůj zažitý styl.*“ **Tlumočnick 2** dodává, že tlumočnick není asistent. Tlumočnicki se také ocitají v obtížné situaci při použití videa ve výuce. Pokud učitel začne během videa hovořit, tlumočnick neví, který komunikační kanál má tlumočit.

S tímto názorem souhlasí i texaští tlumočnicki, kteří uvádí příklady dalších obtížných situací na tlumočení: pouštění hudby, aktivita vyžadující zavření očí studentů či využití mnemotechnických pomůcek na základě zvukové skladby slova, což student se sluchovým postižením nemůže využít. **Tlumočnick 4** poukazuje na základní chybu, které se učitelé dopouští při používání tlumočnicka; mnohdy opakovaně hovoří přímo na tlumočnicka, nikoli na studenta. Toto chování však vyplývá z nedostatku informací a nestává se již příliš často v terciárním vzdělávání.

Komunikace tlumočnicka s učitelem probíhá minimálně, na začátku semestru se tlumočnick představí, popř. se omluví, že bude sedět zády k učiteli. **Tlumočnick 2** říká, že tlumočnicki si sami zajišťují materiály pro tlumočení. Zasílají žádosti o materiály s tím, že je nebudou poskytovat třetí osobě, že slouží pouze k jejich přípravě. Ne vždy jsou vyučující ochotni materiály poskytnout, ale většinou ano. **Tlumočnick 1** naopak říká, že poskytování materiálů tlumočnickovi moc dobře nefunguje, kromě opakovaných emailových žádostí hledají tlumočnicki materiály v informačním systému nebo si půjčují materiály od neslyšících studentů. Většinou to ale funguje tak, že tlumočnick přijde a to, co slyší, tlumočí. Tlumočnick 1 se domnívá, že se tak děje vzhledem rozsáhlosti univerzity.

Texaští tlumočnicki říkají, že i dnes někteří učitelé nevědí, jak se k tlumočnickovi chovat. Buď nevěří tlumočnickovi, necítí se dobře, když je přítomen ve třídě, nebo se nechtějí dělit o své „jeviště“. Někteří učitelé berou tlumočnicka jako někoho, kdo je má poslouchat, než jako osobu, se kterou mají spolupracovat. **Tlumočnick 3** uvádí příklad z praxe, kdy učitel prohlásil, že si přeje, aby student se sluchovým postižením soustředil svou pozornost více na něj než na tlumočnicka. Tlumočnick se mu snažil situaci vysvětlit a uzavírá, že učitelé obecně vědí více, jak se chovat ke studentům se sluchovým postižením než k tlumočnickům. **Tlumočnick 4**

se vyjadřuje k poskytování učebnic a studijních materiálů tlumočnickům. Mnohdy nejsou tyto texty od učitele přístupné, na MCC má někdy učitel pouze jednu kopii nebo nechce materiály poskytovat. Pak musí jít za Specialistou pro studenty se znevýhodněním, který knihu obstará, je-li k dostání.

Vztah tlumočnicka a studenta

Tlumočnick 2 zdůrazňuje, že tlumočnick není kamarád s neslyšícím. Pokud se znají, což je časté, protože komunita Neslyšících je malá, je potřeba vymezit role v a po výuce (např. při společné cestě do Střediska Teiresiás se baví jako kamarádi). Tlumočnick by měl dát najevo, v jaké roli nebo kde je, musí nastavit hranice, stejně tak musí tlumočnicki dodržovat určitá pravidla směrem k neslyšícím studentům. Např. tlumočnick studenta v soukromí zná a ví, jak studuje, ale musí to umět oddělovat, nesmí zasahovat do průběhu studia. **Tlumočnick 1** navíc dodává, že někdy se také tlumočnick zeptá na zpětnou vazbu ohledně svého tlumočení např. ohledně znaků, které použil, srozumitelnosti tlumočení nebo místa. Málkteří neslyšící poděkují za tlumočení. Někteří poděkují a přímo řeknou názor na tlumočení, u jiných neslyšící tlumočnick neví, na čem je.

Tlumočnick 3 zmiňuje, že se od něj očekává, že se nebude se studenty se sluchovým postižením, pro které tlumočí, často scházet mimo univerzitu. Snaží se udržet jisté hranice mezi ním a studenty, což je vzhledem k jeho věku přirozené a snazší, než když mu bylo 20 let. **Tlumočnick 4** upozorňuje, že vztah tlumočnicka a studenta musí být profesionální, což je někdy těžké dodržet. Neměl by být studený, zároveň by tlumočnick neměl chodit se studenty do baru. Důvěrný vztah může způsobit nemalé potíže. Tlumočnice se např. setkala s dívkou v nepříjemné životní situaci zvažující potrat, která se ptala na její názor. Nabídla jí tedy tlumočení při sezení u lékaře, ale dívka trvala na jejím názoru. Tlumočnice poté vysvětlila, že jí nemůže sdělit svůj názor, pouze vyjmenovala možnosti, které dívka má.

Čeští tlumočnicki vysvětlují, že studenti se speciálními vzdělávacími potřebami na MU prochází na začátku studia vstupním soustředěním, jsou tedy seznámeni s tím, že tlumočnicki nejsou asistenti. Záleží ale na jejich předchozí zkušenosti. Někteří studenti se na tlumočnicka přesto spoléhají. Např. student jde něco vyřídit za učitelem a má tlumočnicka, přesto by student měl začít mluvit první a představit se. Mnohdy však očekávají, že tlumočnick začne hovořit první. Někteří

studenti naopak mají k dispozici tlumočnicka jen jako pojistku, kdyby nerozuměli. Pokud chce neslyšící od tlumočnicka radu, může za ním přijít v čase, kdy netlumočí, tlumočnick ale musí včas upozornit, že vystupuje ze své role. Tlumočnick pak vystupuje jako zaměstnanec Střediska. Jedná se např. o konzultace ke studiu. Protože jsou však tlumočnicki vytíženi, tuto podporu studentům výrazně neposkytují. Navíc by se studenti měli nejprve obrátit na studijní oddělení či příslušného akademického pracovníka.

Tlumočnick 3 říká, že je možné, aby tlumočnick v terciárním vzdělávání působil částečně také jako asistent pedagoga. Nicméně dodává, že pak může být pro studenta se sluchovým postižením obtížné rozlišit obě role. Sám si vzpomíná, že v minulosti studenty doučoval z předmětů, které pro ně tlumočil, což mělo své výhody i nevýhody. Na základě své zkušenosti však preferuje, aby tlumočnick pouze tlumočil a student pro doučování a vysvětlení látky využil tutoringová centra, která jsou velmi rozšířená na terciárních vzdělávacích institucích v USA. V současné době na Bayloru „pouze“ tlumočí.

Tlumočnick 4 se jednoznačně přiklání k tomu, aby tlumočnick ve třídě „pouze“ tlumočil, a uvádí dva důvody pro své tvrzení. Prvním z nich je, že student se sluchovým postižením nebude mít přístup ke komunikační situaci, pokud tlumočnick odejde např. kopírovat mimo třídu. Druhý důvod je, že role tlumočnicka jakožto asistenta oslabuje pozici takového studenta. Tlumočnice říká, že slyšící často vidí tlumočnicka jako součást sluchově postiženého, z čehož vyplývá, že jak je vnímán tlumočnick, tak je často vnímán i neslyšící. Pokud tlumočnick přijde na přednášku v kraťasech a žabkách, slyšící si budou myslet, že tlumočnick i neslyšící nejsou příliš inteligentní. Platí to i v opačném případě. Proto striktně odmítá jakékoli kopírování pro učitele. Na druhou stranu neodmítá např. hlídat třídu při psaní testu. Je na tlumočnickovi, aby rozhodl, co považuje za profesionální a co nikoli.

Pravidla při tlumočení

Etický kodex je potřeba dodržovat za jakékoli situace v jakémkoli tlumočnickém prostředí. **Tlumočnick 2** nicméně dodává, že na univerzitě jsou pravidla důležitá obzvlášť, protože mají dopad na výsledek zkoušek i celkový průběh studia. Oba tlumočnicki zmiňují celouniverzitní směrnici rektora, která

upravuje studium osob s handicapem a je určena studentům, vyučujícím i Středisku Teiresiás a jeho pracovníkům.⁴⁵

Tlumočník 1 poukazuje na to, že tlumočníci by měli nosit tmavé, jednobarevné oblečení, nemusí být formální, avšak záleží na situaci a neslyšícím. Pokud neslyšící nepřijde nebo přijde později, tlumočník čeká před učebnou. Při pozdním příchodu neslyšícího je velké riziko nevhodného zázemí pro tlumočnicka (např. nebude mít svou židli, obvyklé místo je obsazené, v zimě si musí odkládat bundu, zatímco učitel mluví apod.). Málodky se stane, že student nepřijde, většinou pošlou dopředu sms s omluvou. Neslyšící by měli Středisku, tlumočnickovi i učiteli (při individuální výuce) nahlásit předem svou nepřítomnost cca o jeden den. Studenti se speciálními vzdělávacími potřebami jsou na začátku studia v rámci vstupního kurzu poučeni.

Texaští tlumočníci považují v současné době etický kodex za sadu pravidel, která by se měla respektovat, neudává ale konkrétní návod pro správné chování v každé tlumočnické situaci. Oba tlumočníci nemají specifikované oblečení, které by měli či neměli nosit. **Tlumočník 4** říká, že způsob oblékání na jednotlivých institucích se liší např. na MCC je formální. Snaží se oblékat tak, aby působila profesionálně. **Tlumočník 3** se obléká na způsob mezi učitelem a studentem a dbá na to, aby barvy a vzory byli pro studenta snadno čitelné. Vždy se snaží přicházet do hodin včas. Nejprve tlumočník čeká na studenta v učebně, pokud student nedorazí, je povinností tlumočník čekat 10-15 minut mimo třídu. Pokud se student nedostaví, tlumočník odchází do své pracovny a je k dispozici k dalšímu tlumočení např. student potřebuje hovořit s pedagogem, pedagog se svým sluchově postiženým studentem, student chce získat informace o svých známkách apod.

Oba čeští tlumočníci přiznávají, že se ve své praxi mnohokrát setkali s nepříjemnou situací, které by se neměli díť ze strany vyučujících vzhledem ke studentům se sluchovým postižením. Jako příklad **tlumočník 1** uvádí, když se učitel tlumočnicka na něco zeptá, a pak dodá, že to tlumočník nemusí říkat. Tlumočník pak většinou netlumočí, a až poté to studentovi zopakuje, záleží, co bylo obsahem sdělení (např. zda šlo o něco nelichotivého). Tlumočník tlumočí vždy, i když se učitel ptá jeho, protože neslyšící má právo vědět, co se děje. Někdy když neslyšícímu unikne např. kvůli psaní do sešitu důležité sdělení, tlumočník je raději

⁴⁵ Plné znění směrnice o využívání tlumočnicků znakového jazyka je uvedeno v příloze č. 2.

zopakuje (informace o testech). **Tlumočník 2** se setkal s pedagogem, který řekl něco ve smyslu, že „*tohle je elitní obor a na tom nemají neslyšící, co dělat.*“ Tlumočnice sdělení přetlumočila, ale po skončení přepnula do jiné role a snažila se vysvětlit studentovi, ať se nenechá odradit, protože vyučujících je hodně a je možná změna pedagoga.

I američtí tlumočníci přiznávají, že někteří učitelé mají problémy chovat se nediskriminačně ke studentům se sluchovým postižením. **Tlumočník 3** zažil učitele, jehož chování bylo tak diskriminující, že si musel jít stěžovat, čemuž se snaží vyhnout, protože tak přebírá studentovu odpovědnost za svá práva. Nicméně tento učitel např. přemístil studenty se sluchovým postižením úplně do zadní části učebny, přičemž nikdy neodpověděl na jejich dotazy. Problém se řešil dlouho, nakonec bylo rozhodnuto, že učitel má právo se tak chovat, protože je to jeho styl výuky. Avšak příští semestr nedostal žádnou výuku. Na druhou stranu zažil také vynikající učitelku matematiky, která ho pozvala na místo vedle sebe a společně se pohybovali po třídě. Chápavější učitelé jsou obecně ti, co jsou více informováni, jsou vzdělanější, mladší a mají zkušenosti s dalšími jazyky a kulturami např. při delším zahraničním pobytu.

Tlumočník 4 říká, že etické konflikty vznikají často z nepochopení obou kultur, kultura Neslyšících je velmi neformální a naopak. Následkem toho berou studenti se sluchovým postižením někdy učitele jako sobě rovné a nechápou, že některé otázky či komentáře jsou v dané situaci nevhodné. Tlumočnice aplikuje v daných situacích kulturní mediaci a snaží se vysvětlit. Jedna z nejobtížnějších situací proti etice nastává, pokud slyšící student využívá neslyšícího studenta, což se může vyskytnout i v terciárním vzdělávání. Tlumočnice má na mysli zejména situace, kdy neslyšící poskytuje peníze či přístřeší slyšícímu „kamarádovi“, neslyšící dívky, které platí pití svému slyšícímu příteli apod. Jako tlumočnice nemůže říct nic, neslyšící si situaci musí sami prožít a poučit se z ní.

5.4 Závěry výzkumného šetření

Obsahem této podkapitoly je jednak ověření pravdivosti jednotlivých tvrzení uvedených na začátku praktické části diplomové práce, dále shrnutí všech informací vyplývajících z teoretické části práce i provedeného výzkumu a v neposlední řadě

jsou na konci kapitoly uvedeny návrhy pro speciálně pedagogickou praxi s důrazem na ČR.

Ověření pravdivosti stanovených tvrzení

Tvrzení 1 – Tlumočníci znakového jazyka mají vysokoškolské vzdělání.

Toto tvrzení bylo **verifikováno**. Všichni zkoumaní tlumočníci mají vysokoškolské vzdělání, byť nikdo z nich nemá vysokoškolské vzdělání v oboru tlumočení. Mnozí vystudovali více oborů, avšak všichni kromě americké tlumočnice studovali alespoň jeden obor, který se zabývá vzděláváním či poradenstvím pro osoby s postižením.

Tvrzení 2 – Texaští tlumočníci v terciárním školství jsou certifikováni na rozdíl od svých českých kolegů.

Ve výzkumném vzorku bylo toto tvrzení **verifikováno**. Vzhledem k propracovanému a dostupnému systému certifikace na státní úrovni v Texasu i na národní úrovni po celých USA jsou texaští tlumočníci držitelé certifikátů obou úrovní. Naproti tomu v České republice je systém certifikace poměrně nový a ani jeden z dotazovaných tlumočnicků není certifikován ČKTZJ. Přestože je výzkumný vzorek malý, na základě analýzy odborné literatury a vlastní zkušenosti autorky ze zahraničního pobytu v Texasu, lze konstatovat, že toto tvrzení platí i ve vztahu k ostatním tlumočnickům.

Tvrzení 3 – Pracovní podmínky tlumočnicků jsou vhodnější v Texasu než v ČR.

Výše uvedené tvrzení se velmi těžko hodnotí. Z informací uvedených v předchozí podkapitole však lze usuzovat, že se tvrzení **verifikovalo**. Souvisí to zejména s časovou vytižeností českých tlumočnicků, na něž jsou ve srovnání s texaskými tlumočnickými kladeny obrovské nároky. Na MU, kde tlumočníci pracují, je čím dál více neslyšících studentů a málo tlumočnicků. Noví tlumočníci nejsou k dispozici, protože systematické vzdělávání tlumočnicků je organizováno pouze

v Praze. V Texasu je systém vzdělávání poměrně dobře dostupný, tlumočnictví lze studovat na devíti vyšších odborných školách. Nadějí pro české tlumočnický může být právě probíhající projekt ČKTZJ a Střediska Teiresiás, který poskytuje vzdělávání jak stávajícím tak novým tlumočnickům ČZJ.

Tvrzení 4 – Kvalita práce tlumočnicků v USA je pravidelně hodnocena v porovnání s českými tlumočnickými.

Toto tvrzení bylo **falzifikováno**. Pouze jeden z tlumočnicků měl za svou kariéru zkušenost s evaluací. Čeští tlumočníci se dobrovolně a ve vlastním zájmu snažili navzájem hodnotit, avšak nyní to díky časové vytíženosti není možné. V současné době není tlumočnický výkon ani jednoho z tlumočnicků sledován, analyzován a hodnocen.

Tvrzení 5 – Učitelé jsou si více vědomi toho, jak se chovat k tlumočnickům než ke studentům se sluchovým postižením.

Tvrzení bylo **falzifikováno**. Téměř všichni tlumočníci se shodli na tom, že vysokoškolští učitelé jsou obecně lépe informováni o tom, jak se chovat ke studentům se sluchovým postižením než k tlumočnickům. Učitelé často nechápou roli tlumočnicka, považují jej za asistenta, nechtějí se s ním dělit o své „jeviště“, posílají tlumočnicka pryč, když student píše test apod. Tlumočníci ale vzápětí dodávají, že vždy záleží na konkrétní osobě a lze zobecnit, že se tímto způsobem chovají spíše učitelé starší generace.

Shrnutí

Na základě rodinné analýzy tlumočnicků lze zobecnit, že tlumočnický se stávají lidé s neslyšícím členem v rodině často. Ze zkoumaného vzorku pouze jeden z tlumočnicků nemá žádného člena rodiny se sluchovým postižením. Cesta k perfektnímu osvojení znakového jazyka je pak mnohem jednodušší. Dále je však nutné osvojit si specifické tlumočnické dovednosti např. pomocí certifikačních programů. Protože ale ne všichni jedinci s neslyšícím rodinným příslušníkem chtějí být tlumočnický, a těch je potřeba velké množství, měly by existovat **studijní**

programy, které umožní osvojení znakového jazyka i tlumočnických dovedností také lidem bez předchozího kontaktu se světem Neslyšících. V USA takových programů existuje velké množství, v ČR je nově otevřen jeden program umožňující vzdělávání tlumočnicků na UK. Bylo by vhodné, aby podobných studijních programů vzniklo v ČR více, prioritně na Moravě např. v Brně, Olomouci či Ostravě.

Z výsledků dále vyplývá, že tlumočníci často studují **vysokoškolské obory**, které souvisí s prací s lidmi se sluchovým postižením, což je pochopitelné. Je více než přínosné, aby tlumočníci znakového jazyka v terciárním vzdělávání sami vysokoškolským vzděláváním prošli, pak by měli být schopni informace lépe předat a mít v určitém oboru velkou úroveň znalostí.

Z teoretické části diplomové práce i z rozhovorů s tlumočnickými vyplývá, že systém certifikace v USA je velmi **propracovaný** a má delší tradici než certifikace v ČR. V porovnání s certifikačním programem ČKTZJ je americký systém rozdělen do pěti úrovní a klade důraz na celoživotní vzdělávání. K rozšíření programu v ČR by jistě pomohla jeho větší cenová dostupnost, což by mohlo být dosaženo dotacemi a granty, ale také organizování seminářů po celé republice ve spolupráci s dalšími organizacemi pro neslyšící. Dobrým příkladem je projekt ČKTZJ a Střediska Teiresiás.

Čeští tlumočníci tlumočí mnohem více než texaští tlumočníci a lze konstatovat, že jsou přetížení. Bylo by proto vhodné jejich pracovní vytížení snížit, což je snadnější doporučit než prakticky vykonat. Problém leží zejména v **nedostatku tlumočnicků**, a dále ve finanční stránce. Díky projektu ČKTZJ a Střediska Teiresiás lze očekávat trénink nových tlumočnicků a tím zlepšení situace stávajících tlumočnicků. Založením dalších vzdělávacích programů pro tlumočnický, rozšířením certifikačního programu ČKTZJ a propagací tlumočnických služeb by se mohli rekrutovat další tlumočníci znakového jazyka.

Za jednoznačně negativní lze považovat téměř **neexistenci evaluace** tlumočnicků v terciárním vzdělávání v obou zemích. Pro vytvoření a udržení standardu tlumočnických služeb je hodnocení nezbytné. Každá terciární instituce by proto měla zaměstnávat člověka, jehož náplní bude kromě tlumočení také hodnocení tlumočnicků.

Pracovní podmínky tlumočnicků vyplývají z rozdílného typu **pracovního poměru**. Vhodné je, pokud tlumočnick pracuje na škole v zaměstnaneckém poměru nebo je zaměstnancem agentury, ale tlumočí na instituci pravidelně. Může tak využít

nasbíraných zkušeností, ví, co může od učitelů očekávat, jak budou hodiny probíhat, jak se má připravit apod. Všichni dotazovaní tlumočníci se na tlumočení připravují, přičemž využívají rozdílných přístupů, a jsou si vědomi oborů, které patří k jejich silným stránkám, což jistě pozitivně ovlivňuje jejich tlumočnický výkon a je výrazem jejich profesionality. Každý tlumočník by měl vědět, co jsou jeho silné stránky a ve kterých oborech má naopak mezery, aby mohl případně odmítnout tlumočení, o kterém ví, že je nad jeho síly, či vědět, kam má ubírat své další vzdělávání.

Na tlumočnicka znakového jazyka v terciárním vzdělávání jsou kladeny **obrovské nároky**, proto je nutné zajistit, aby takový člověk byl skutečný profesionál. To lze zajistit odpovídajícím vzděláním a neustálým doplňováním znalostí. Bylo by vhodné, aby byli tlumočníci v rámci svého vzdělávání připravováni na těžkosti a obtížné situace, které mohou v terciárním vzdělávání nastat např. široký rozptyl vědomostí (znakový jazyk, specializační obory, další obory), tlumočení cizího jazyka, neustálé uvědomění role tlumočnicka, správné pochopení informace včetně nutnosti přípravy na tlumočení, nemorální situace ve vztahu učitel-student, neinformovanost účastníků komunikace, jak tlumočnicka používat apod. Na všechny tyto situace by měl být budoucí tlumočník připraven.

Z porovnání tlumočnických služeb v terciárním vzdělávání vyplývají jisté rozdíly, ale celkově lze říci, že Česká republika učinila za poslední léta obrovský pokrok. Nelze říci, že by situace v terciárním tlumočení v USA byla na mnohem vyšší úrovni než v ČR. Z čeho by si však ČR měla vzít příklad je úroveň vzdělávání tlumočnicků a jejich certifikace.

Po zvážení všech předešle uvedených informací a dalších faktorů si autorka dovoluje předložit následující **návrhy pro speciálně pedagogickou praxi** v ČR:

- zavést studium oboru Tlumočnictví znakového jazyka na dalších vysokých školách,
- zavést nové certifikační programy pro tlumočnické,
- rozšířit realizaci certifikačního programu ČKTZJ po celé republice např. otevřením pobočky ČKTZJ v Brně či Olomouci,
- pořádat semináře pro tlumočnické po celé republice v rámci dalšího vzdělávání,
- na pracovišti s více tlumočnické vymezit mezi pracovní úkoly alespoň jednoho tlumočnicka pravidelnou evaluaci svých kolegů.

Závěr

Nedostatek kvalifikovaných tlumočnicků a téměř neexistence vzdělávacích programů pro tlumočnický v České republice vedla k realizaci kvalitativního výzkumného šetření, které je součástí této práce. Porovnání situace tlumočnicků v ČR a USA je zcela na místě, protože USA může nabídnout zemi jako ČR nesrovnatelně delší vývoj v oborech jako surdopedie či tlumočnictví znakového jazyka, a tím přispět k ovlivnění situace v ČR.

Hlavním cílem diplomové práce bylo předložit možnosti zlepšení situace tlumočnicků v terciárním vzdělávání v ČR. Na základě analýzy odborné literatury a výsledků výzkumného šetření bylo předloženo pět návrhů týkajících se zejména vzdělávacích a certifikačních programů pro tlumočnický, jejich celoživotního vzdělávání a tolik potřebné supervize. Realizace takových opatření potřebuje kompetentní odborníky na danou problematiku a finanční zabezpečení. Pevně věřím, že se však v budoucnu podaří alespoň některé z návrhů prosadit a realizovat.

Lze říci, že diplomová práce splnila i své parciální cíle. Z analýzy vzdělání a certifikace tlumočnicků vyplynulo, že tlumočnický znakového jazyka mají obvykle vysokoškolské vzdělání a že tlumočnický v Texasu jsou častěji certifikováni než tlumočnický v ČR, což lze přisuzovat propracovanosti a delší tradici certifikačního systému. Dalším parciálním cílem byla analýza pracovních podmínek tlumočnicků v terciárním vzdělávání, které jsou podle názorů tlumočnicků vhodnější v Texasu než ČR. Tento postoj českých tlumočnicků by měl být podnětem k diskuzi o upravení pracovních podmínek. V neposlední řadě byla jedním z parciálních cílů i analýza možností supervize a hodnocení tlumočnicků, která z výzkumného šetření vychází jednoznačně negativně a na jejíž realizaci je nutné zapracovat.

Vzhledem k tomu, že práce předkládá výzkum menšího rozsahu, bylo by vhodné provést další, rozsáhlejší výzkumná šetření. Doporučuji jednak kvalitativní výzkum pomocí techniky rozhovoru a pozorování zaměřený spíše na tlumočnický v ČR, ale také kvantitativní výzkum realizovaný pomocí českého i anglického dotazníku na vybraném vzorku tlumočnicků pracujících v terciárním vzdělávání v ČR a Texasu, popř. rozšíření výzkumu po celých USA.

Resumé

Tématem diplomové práce je komparace tlumočnických služeb pro vysokoškolské studenty se sluchovým postižením v České republice a Spojených státech amerických, konkrétně ve státě Texas.

Teoretická část vymezuje stručně problematiku sluchového postižení, možnosti vzdělávání osob se sluchovým postižením a specifika jejich komunikace. Teoretická východiska dále tvoří souhrn poznatků o tlumočení znakového jazyka obecně, tlumočení v terciárním vzdělávání a analýza situace tlumočnicků v ČR a Texasu. Komparace vzdělání, certifikace, pracovních podmínek a zkušeností tlumočnicků je tématem výzkumného šetření.

Hlavním cílem práce je předložit návrhy na zlepšení situace a kvality práce tlumočnicků s důrazem na ČR na základě komparace získaných údajů.

Summary

The topic of the diploma thesis is the comparison of sign language interpreting services for students with hearing impairment in the Czech Republic and the United States of America, especially in the state of Texas.

The theoretical part briefly deals with information about hearing impairment, education possibilities for people with hearing impairment and the specifics of their communication. The thesis also describes the process of sign language interpreting in general, interpreting in tertiary education and the interpreting situation in the Czech Republic as well as Texas. The topic of the research is the comparison of education, certification, work conditions and experience of the interpreters.

The main aim of the thesis is to suggest ideas for improvement of the interpreters' situation and quality of work in the Czech Republic by means of the comparison of obtained data.

Seznam použitých zdrojů

Odborná literatura

- BROWN, K., LANGER E. Student Perspectives on Educational Interpreting: Twenty deaf and Hard of Hearing Students Offer Insights and Suggestions. In WINSTON, E. *Educational Interpreting: How It Can Succeed*. Washington, DC: Gallaudet University Press, 2004. s. 9-40. ISBN 1-56368-309-1.
- BROWN, P., FOSTER, S. Integrating Hearing and Deaf Students on a College Campus. *American Annals of the Deaf*, 136, 1991, s. 21-27.
- CONWAY, L. Issues Relating to Classroom Management. In ROSS, M. *Hearing-impaired Children in the Mainstream*. Parkton, MD: York, 1990.
- ČEŇKOVÁ, I. *Úvod do teorie tlumočení*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-09-9.
- ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, K. *Specifika tlumočení pro neslyšící*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-33-4.
- Experiences in the Mainstreamed High School. *Journal of the American Deafness and Rehabilitation Association*, 22, 1988, č. 2, s. 27-35.
- FOSTER, S. Life in the Mainstream: Deaf College Freshmen and Their Experiences in the Mainstreamed High School. *Journal of the American Deafness and Rehabilitation Association*, 22, 1988, č. 2, s. 27-35.
- FRISHBERG, N. *Interpreting: An Introduction (revised)*. Silver Spring, Maryland: Registry of Interpreters for the Deaf, 1990.
- HUMPHREY, J., ALCORN, B. *So You Want to Be an Interpreter? An Introduction to Sign Language Interpreting*. Seattle, WA: H & H Publishing Company, 2007. ISBN 0-9767132-6-8.
- Interpreter Training Program. *Official Degree Plan*. Waco, TX: McLennan Community College, 2008.
- JOHNSON, K. Miscommunication in Interpreted Classroom Communication. *Sign Language Studies*, 70, 1991, s. 1-34.
- KOHUTOVÁ, J. *Tlumočnick znakového jazyka na střední škole pro sluchově postižené*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta UK, 2005.

- KRONUSOVÁ, M. *Možnosti poskytování tlumočnických služeb pro neslyšící*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-12-9.
- LANE, H., HOFFMEISTER, R., BAHAN, B. *A Journey into the Deaf World*. San Diego, California: DawnSignPress, 1996. ISBN 0-915035-63-4.
- MARTHER, S. Visually Oriented Teaching Strategies with Deaf Preschool Children. In LUCAS, N. *The Sociolinguistics of the Deaf Community*. New York: Longman, 1989. s. 165-187.
- MOORE, M., LEVITAN, L. *For Hearing People Only*. Rochester, New York: Deaf Life Press, 2003. ISBN 0-9634016-3-7.
- National Interpreter Education Project. *Professional Development Endorsement System: A Curriculum for Training Interpreters for the Deaf in Educational and Rehabilitation Settings*. Winsted: Northwestern Connecticut Community-Technical College, 1996.
- SEAL, B. *Best Practises In Educational Interpreting*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, A Wiacom Company, 1998. ISBN 0-205-26311-9.
- SMITH, CH., LENTZ, E., MIKOS, K. *Signing Naturally 1*. San Diego, CA: DawnSignPress, 1988.
- STEWART, D., SCHEIN J., CARTWRIGHT, B. *Sign Language Interpreting: Exploring its Art and Science*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, A Wiacom Company, 1998. ISBN 0-205-27540-0.
- ŠUSTOVÁ, T. *Role tlumočnicka znakového jazyka ve společnosti*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta UK, 2003.
- ZAHUMENSKÁ, J., DINGOVÁ N., HORÁKOVÁ R. *Specifika tlumočení ve vzdělávání*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-92-5.

Hypertextové odkazy

- About RID Overview* [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 10. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.rid.org/aboutRID/overview/index.cfm>>.
- About the Department of Assistive and Rehabilitative Services* [online]. Department of Assistive and Rehabilitative Services. Cit. 13. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.dars.state.tx.us/about/index.shtml>>.

Board for Evaluation of Interpreters [online]. Department of Assistive and Rehabilitative Services. Cit. 13. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.dars.state.tx.us/dhhs/bei.shtml>>.

Centrum pro znevýhodněné studenty SLUNEČNICE [online]. Cit 3. 2. 2010. Dostupný z WWW: <http://handicap.vsb.cz/wiki/index.php/Centrum_pro_znev%C3%BDhodn%C4%9Bn%C3%A9_studenty_SLUNE%C4%8CNICE>.

Certificates Awarded by DARS [online]. Department of Assistive and Rehabilitative Services. Cit. 13. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.dars.state.tx.us/dhhs/beicert.shtml>>.

Certifikační vzdělávací program [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 7. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=projekt&info=11>>.

Co nabízíme? [online]. Pevnost – České centrum znakového jazyka. Cit. 7. 2. 2010. Dostupný z WWW: <http://www.pevnost.com/co_nabizime.html>.

Code of Professional Conduct [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 3. 1. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.rid.org/ethics/code/index.cfm>>.

Členové ASNEP [online]. Asociace neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel. Cit. 8. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.asnep.cz/clenove.html>>.

Education & Certification Overview [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 15. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.rid.org/education/overview/index.cfm>>.

Ethics Overview [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 10.11.2009. Dostupný z WWW: <<http://www.rid.org/ethics/overview/index.cfm>>.

Etický kodex [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 13.3.2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=kodex>>.

Evidence znalců a tlumočnicků [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR. Cit. 16. 1. 2010. Dostupný z WWW: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2451&d=15413>>.

Generalist [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 15. 11. 2009. Dostupný z WWW: <http://www.rid.org/education/edu_certification/index.cfm>.

Gymnázium pro sluchově postiženou mládež [online]. Gymnázium, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené, Ječná 27, Praha. Cit. 3. 4. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.jecna27.cz/www/gympl/gympl.htm>>.

Interpreter Training [online]. McLennan Community College. 4. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.mclennan.edu/departments/intr/>>.

Komora soudních tlumočnicků ČR [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 6. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=partner&info=1>>.

Koncepce. [online] Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 7. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=14>>.

Kreditní systém a doba studia [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 7. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=16>>.

Nabídka oborů vzdělání střední školy pro školní rok 2010/2011 [online]. Střední škola pro sluchově postižené a Odborné učiliště, Gellnerova 1, 637 00, Brno – Jundrov. Cit. 2. 3. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.ssbrno.cz/nabidkass.php>>.

Náplň jednotlivých specializací [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 7. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=15>>.

NINDS Carpal Tunnel Syndrome Information Page [online]. National Institute of Neurological Disorders and Stroke. Cit. 18. 11. 2009. Dostupný z WWW: <http://www.ninds.nih.gov/disorders/carpal_tunnel/carpal_tunnel.htm#What_is>.

O komoře [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 3.1.2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=komora>>.

Pyramida, centrum podpory studentům se speciálními potřebami [online]. Cit. 3. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://pyramida.osu.cz/>>.

Řádné stadium se sluchovým handicapem [online]. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky. Cit. 8. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=5-6#1-10>>.

Sbírka zákonů [online]. Ministerstvo vnitra České republiky. Cit. 12. 1. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/sbirka-zakonu.aspx>>.

Sign Language and Interpreter Training Programs [online]. Multilingual Books. 9. 11. 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.multilingualbooks.com/aslschools.html>>.

Sign Language Interpreter [online]. CareerBuilder.com. 8. 11. 2009. Dostupný z WWW:

<http://www.careerbuilder.com/JobSeeker/Jobs/RecommendedJobs.aspx?IPath=JELX&exjob=true&job_did=J8C6X8621DY5BTD8H38>.

Směrnice o využívání tlumočnicků znakového jazyka [online]. Středisko pro podporu studentů se specifickými nároky na MU – Teiresiás. Cit. 13.3.2010. Dostupný z WWW:

<http://www.teiresias.muni.cz/pdf/Smernice_o_vyuzivani_tlumocniku_znakoveho_jazyka.pdf>.

Specialist [online]. Registry of Interpreters for the Deaf. Cit. 15. 11. 2009. Dostupný z WWW: <http://www.rid.org/education/edu_certification/index.cfm/AID/46>.

Střední odborná škola [online]. Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené Holečkova. Cit. 2. 3. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://www.skolaholeckova.cz/node/24>>.

Střední škola [online]. Střední škola, základní škola a mateřská škola, Hradec Králové, Štefánikova 549. Cit. 2. 3. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://www.neslhk.com/index.php?str=ss>>.

Střední škola [online]. Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené. Cit. 2. 3. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.sksp.org/stredni.php>>.

Středoškolské vzdělání [online]. Střední škola pro sluchově postižené ve Valašském Meziříčí. Cit. 2. 3. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://mail.val-mez.cz/~stredni/index.php?page=obory>>.

Tlumočnický dispečink [online]. Universal Learning Design – Inovace interpretačních a komunikačních služeb. Cit. 8. 2. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://www.teiresias.muni.cz/comin/>>.

Universal Learning Design – Inovace interpretačních a komunikačních služeb [online]. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka. Cit. 8. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.cktzj.com/index.php?page=projekt&info=48>>.

Úvod [online]. Čeština v komunikaci neslyšících. Cit. 8. 2. 2010. Dostupný z WWW: <<http://ucjtk.ff.cuni.cz/cnes/index.php?key=intro>>.

Veřejný závazek [online]. Centrum zprostředkování tlumočnicků pro neslyšící. Cit. 6. 2. 2010. Dostupný z WWW:

<http://www.asnep.cz/tlumoceni/verejny_zavazek.htm>.

Vyhláška č. 62/2007 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů

mimořádně nadaných. [online] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Cit. 16. 1. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-62-2007-sb-kterou-se-meni-vyhlaska-c-73-2005-sb-o-vzdelavani-deti-zaku-a-studentu-se-specialnimi-vzdelavacimi-potrebami-a-deti-zaku-a-studentu-mimoradne-nadanych>>.

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Cit. 16. 1. 2010. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/sb020_05.pdf>.

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnicích [online]. Cit. 16. 1. 2010. Dostupný z WWW:

<http://www.sagit.cz/pages/uz.asp?tema_id=106&cd=79&typ=r&det=&levelid=204921>.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách [online]. Cit. 16. 1. 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?typ=r&zdroj=sb06108&cd=76>>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. Cit. 28. 2. 2010. Dostupný z WWW:

<<http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>>.

Seznam obrázků a tabulek

Tab. 1: Klasifikace sluchových vad – jednotlivé kategorie ztráty sluchu (Hrubý, 1996, s. 13, upraveno)

Tab. 2: Koncepce CVP⁴⁶

Tab. 3: Příklad pracovního inzerátu⁴⁷

Tab. 4: Oficiální plán studia – Tlumočnický program (Interpreter Training Program 2008)

⁴⁶<http://www.cktj.com/index.php?page=projekt&info=11&zobrdop=14>

⁴⁷http://www.careerbuilder.com/JobSeeker/Jobs/RecommendedJobs.aspx?IPath=JELX&exjob=true&job_id=J8C6X8621DY5BTD8H38

Seznam příloh

Příloha 1: Etický kodex ČKTZJ⁴⁸

Příloha 2: Směrnice o využívání tlumočnicků znakového jazyka⁴⁹

Příloha 3: Seznam certifikátů udělovaných BEI (ang.)⁵⁰

Příloha 4: Seznam otázek k rozhovorům s tlumočníky

⁴⁸ <http://www.cktjz.com/index.php?page=kodex>

⁴⁹ http://www.teiresias.muni.cz/pdf/Smernice_o_vyuzivani_tlumocniku_znakoveho_jazyka.pdf

⁵⁰ <http://www.dars.state.tx.us/dhhs/beicert.shtml>

Příloha 1 - Etický kodex ČKTZJ

1. Profesionální tlumočnick je osoba, která za úplatu převádí jednoznačně smysl sdělení z výchozího jazyka do jazyka cílového. Je mostem mezi slyšícím a neslyšícím účastníkem komunikace a jejich dvěma odlišnými jazyky a kulturami. Sám nic nevysvětluje, nepřidává ani neubírá. Tlumočí věrně způsob vyjádření, nemění význam ani obsah sdělení. Tlumočnick se nesnaží být aktivním účastníkem komunikace.
2. Tlumočnick následuje způsob komunikace preferovaný neslyšícím klientem.
3. Tlumočnick přijímá zásadně jen takové závazky, které odpovídají jeho schopnostem, kvalifikaci a přípravě. Nese plnou zodpovědnost za kvalitu své práce. Pokud tlumočnick zjistí, že komunikace s daným neslyšícím klientem je nad jeho možnosti a schopnosti, tlumočení odmítne.
4. Tlumočnick přizpůsobuje své chování a oděv přiměřeně situaci, v jejímž rámci tlumočí.
5. Tlumočnick je vázán mlčenlivostí, která se týká všeho, co se dozví během tlumočení neveřejných jednání.
6. Tlumočnick neodmítne klienta pro jeho národnost, rasu, náboženské vyznání, politickou příslušnost, sociální postavení, sexuální orientaci, věk, rozumovou úroveň a pověst.
7. Tlumočnick má právo odmítnout výkon své profese z důvodu pro něj špatných pracovních podmínek, nebo v případě, že by nedokázal být neutrální vůči tlumočenému sdělení, a poškodil tak klienta, svou osobu nebo profesi.
8. Tlumočnick sleduje vývoj své profese a její náplně u nás i ve světě, učí se znát kulturu Neslyšících, doplňuje své vědomosti týkající se problematiky sluchově postižených a cíleně zvyšuje svou profesionální úroveň.
9. Tlumočnick ctí svou profesi, usiluje o spolupráci s ostatními tlumočnický při prosazování a obhajobě společných profesionálních zájmů.
10. Česká komora tlumočnicků znakového jazyka a její členové se vzájemně respektují.
11. Tlumočnick zná etický kodex a dodržuje ho.

Příloha 2 – Směrnice o využívání tlumočnicků znakového jazyka

POSTAVENÍ ZNAKOVÉHO JAZYKA NA MASARYKOVĚ UNIVERZITĚ

Podle § 10 odst. 1 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) vydávám tuto směrnici:

Článek 1

Předmět úpravy

1. Předmětem směrnice je zajištění komunikace osob, jejichž přirozeným vyjadřovacím nástrojem je znakový jazyk, s osobami slyšícími, které ke komunikaci využívají český, případně jiný orální jazyk, na půdě Masarykovy univerzity (dále jen MU).
2. Tato směrnice vychází zejména z §2 zák. č. 155/1998 Sb., o znakové řeči, a vnitrouniverzitních norem upravujících komunikace pracovníků MU s osobami se smyslovým postižením s tím, že doplňuje a rozpracovává některá jejich ustanovení.
3. Dochází-li na půdě MU ke komunikaci osob neslyšících ve smyslu §2 zák. č. 155/1998 Sb., o znakové řeči, (dále jen sluchově postižených) s osobami slyšícími, vzniká oběma komunikujícím stranám nárok na tlumočení. Zajišťování těchto tlumočnických služeb je na všech pracovištích a na všech akcích Masarykovy univerzity pověřeno Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky MU (dále jen Středisko Teiresiás).
4. Pokud MU organizuje pravidelné akce, o nichž je předem známo, že se jich účastní slyšící i sluchově postižení (přednášky apod.), zajišťuje Středisko Teiresiás tlumočnicka znakového jazyka (dále jen tlumočnick) bez předběžné žádosti, pokud naopak komunikující strany předem neuvědomí, že tlumočnicka nežádají.
5. Tlumočnick zajišťuje vždy tlumočení pro obě komunikující strany, pro slyšícího i pro sluchově postiženého, a tlumočí zásadně oběma směry.
6. U akcí, které se na MU konají nepravidelně nebo příležitostně, je třeba o tlumočení požádat, což může ve svém zájmu učinit jak slyšící, tak sluchově postižený.
7. Nežádá-li žádná ze stran tlumočení, není nutno akci tlumočit, s výjimkou zkoušek ve smyslu čl. 19, 20 a 22 Studijního a zkušebního řádu MU, při nichž tlumočení není nutné pouze tehdy, jsou-li zkoušející (resp. členové zkušební komise) i zkoušení sami buď mluvčími znakového jazyka nebo tlumočnicki.
8. Tlumočnick přichází na místo určení vždy včas, nejlépe s časovým předstihem a je povinen si předem zjistit, kde se koná akce, při níž má tlumočit, a jaký je její obsah a cíl.

9. MU zajišťuje tlumočení spisovné češtiny (výjimečně a po předchozí domluvě jiného orálního jazyka) třemi komunikačními systémy sluchově postižených:
 - a. z češtiny do českého znakového jazyka a zpět
 - b. z češtiny do znakované češtiny a zpět
 - c. artikulační tlumočení
10. Tlumočnický respektuje ten komunikační systém, který upřednostňuje sluchově postižený.
11. Zajišťuje-li tlumočnický tlumočení dvěma a více sluchově postiženým současně, na typu tlumočení se vzájemně předem dohodnou.
12. Pokud jsou požadavky na konkrétní typ tlumočení různé, zajistí Středisko Teiresiás dalšího (příp. jiného) tlumočnicka. Pro dobu nezbytně nutnou k zajištění dalšího tlumočnicka zvolí komunikační systém přítomný tlumočnický.
13. Tlumočení začíná tehdy, když se sejdou strany, pro něž je tlumočení sjednáno.
14. Tlumočnický setrvává po celou dobu tlumočení, na kterou byl sjednán, v případě prodloužení pokud možno až do té doby, než jej vystřídá další tlumočnický.
15. Tlumočnický přizpůsobí svůj oděv přiměřeně tlumočnické situaci a prostředí.
16. Tlumočnický převádí přesně a věrně smysl sdělení, mění formu jeho vyjádření, nemění jeho význam ani obsah.
17. Tlumočnický žádnému z účastníků jednání, slyšícímu ani sluchově postiženému, v průběhu tlumočení neradí, neupravuje sdělení, nic nepřidává ani neubírá.
18. Tlumočnický je přítomen pouze jako zprostředkovatel komunikace, není sám zapojen do jakékoliv diskuse, která se právě odehrává. Po tlumočnickovi nemůže být vyžadována žádná další aktivita, která nesouvisí s tlumočením výroku jedné ze zúčastněných stran.
19. Tlumočnický může – s jasným upozorněním – přechodně vystoupit ze své role, když je v zájmu oboustranného porozumění nutné nebo vhodné objasnit průběh komunikace, příp. objasnit pravidla vlastního tlumočení, apod.
20. Tlumočnický nezasahuje v případě nepozornosti slyšících nebo sluchově postižených v průběhu tlumočení.
21. Pokud však slyšící nebo sluchově postižení mezi sebou komunikují v zorném poli druhé ze zúčastněných stran, tlumočí tlumočnický smysl jejich komunikace.
22. Tlumočnický může v případě opakovaného nevhodného chování jedné ze zúčastněných stran tlumočení odmítnout.
23. Pokud sluchově postižený neporozumí výkladu slyšícího nebo naopak, dá tuto skutečnost najevo partnerovi své komunikace (učiteli, studentovi apod.) prostřednictvím tlumočnicka.
24. Pokud se sluchově postižený nebo slyšící domnívá, že výkladu nerozumí pro chybný nebo nezvyklý výkon tlumočnicka, sdělí to přímo tlumočnickovi, při opakovaném

neporozumění se obrátí na středisko Teiresiás.

25. Tlumočnick může v jeden okamžik tlumočit přesně a jasně pouze jeden zdroj informací, např. mluvícího učitele, promítané video nebo další hovořící osobu (není možné tlumočit současně více než jeden zdroj informací najednou).

26. Kterýkoliv z účastníků komunikace, slyšící, sluchově postižený i tlumočnick je povinen předem upozornit pracovníky střediska Teiresiás na svou případnou nepřítomnost na akci, k níž bylo sjednáno tlumočení.

27. Náhradu za tlumočnicka zajišťuje Středisko Teiresiás, nikoliv tlumočnick nebo zúčastněné strany.

28. Tlumočení odborného výkladu vyžaduje řádnou přípravu tlumočnicka. Ta spočívá v nastudování písemných materiálů, skript, apod., které je předem povinen poskytnout ten, kdo si tlumočení vyžádal.

29. Tlumočnick dodržuje zásadu diskrétnosti a mlčenlivosti a nezneužije informací, které získá v průběhu tlumočené situace.

30. Tlumočnick ctí zájmy Masarykovy univerzity a svou profesi. Je solidární jak s ostatními tlumočnicky pro sluchově postižené a s tlumočnicky vůbec, tak se členy akademické obce a snaží se o vzájemnou spolupráci při prosazování zájmů školy i zájmů tlumočnických.

31. Tlumočnick zná uvedená pravidla pro tlumočení na Masarykově univerzitě a respektuje je.

V Brně dne

Prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D.,
Rektor

Příloha 3 – Seznam certifikátů udělovaných BEI (ang.)

Certificate	Description
Basic Level Certificate	<ul style="list-style-type: none"> - minimum competency standards to interpret in educational and social service settings, excluding counseling - the test emphasizes terms and scenarios found in educational context - raised in comparison to the Level I interpreter certificate
Advanced Level Certificate	<ul style="list-style-type: none"> - minimum competency standards to interpret in medical, social service, K-12 and post-secondary, routine mental health, and routine quasi-legal - raised in comparison to the Level III interpreter certificate
Master Level Certificate	<ul style="list-style-type: none"> - minimum competency standards to interpret in high-stakes settings, such as medical, mental health, quasi-legal, K - 12 and post-secondary settings - the test serves to identify those interpreters qualified to work in the most critical areas - raised in comparison to the Level V interpreter certificate
Court Interpreter Certificate	<ul style="list-style-type: none"> - required by Texas law to legally interpret court proceedings
Level III Intermediary	<ul style="list-style-type: none"> - certificate for Deaf or hard of hearing interpreters - demonstrates flexibility in interpreting for a wide range of communication mode such as non-standard signs/gestures, limited communication skills, characteristics of Deaf Culture that may not be familiar to interpreters, Deaf-blind, minimal language skills, or indigenous communication
Level IV Intermediary	<ul style="list-style-type: none"> - Deaf or hard of hearing interpreters with knowledge of the interpreting process, and training in a variety of routine settings and specialized fields - flexibility and solid performance in a wide range of communication modes or scenarios listed above
Level V Intermediary	<ul style="list-style-type: none"> - Deaf or hard of hearing interpreters with strong adaptability, flexibility, and near flawless skills in interpreting for a wide range of communication style or scenarios listed above
OC:B - Oral Certificate: Basic	<ul style="list-style-type: none"> - holders repeat a spoken message using silent articulation that is clear so as to be easily understood by the speech reading consumer
OC:C - Oral Certificate: Comprehensive	<ul style="list-style-type: none"> - able to oral interpret satisfactorily in especially-demanding situations
OC:V - Oral Certificate: Visible	<ul style="list-style-type: none"> - Deaf or hard of hearing people able to transliterate or paraphrase accurately the message of a voiceless speaker, or a Deaf speaker using their voice

Příloha 4 – Seznam otázek k rozhovorům s tlumočníky

A. Česky

Jak jste byl spojený se světem Neslyšících, než jste se stal tlumočnickem?

Jaké máte vzdělání?

Jak dlouho pracujete jako tlumočnick?

Jste držitelem nějakých certifikátů v oblasti tlumočení?

Jaké by podle vás měl mít vlastnosti tlumočnick terciárním vzděláváníí?

Jaké máte jako tlumočnick v terciárním vzděláváníí úkoly?

Jak probíhá váš běžný pracovní den? Máte nějaký čas na přípravu?

Jaké máte pracovní prostředí? Existují na vašem pracovišti oficiální pravidla, podle kterých se máte chovat? Co nosíte oblečeného?

Jste kontrolován nebo hodnocen? Poskytuje váš zaměstnavatel prostor pro další vzděláváníí?

Co je pro vás jednodušší – tlumočit z češtiny do ČZJ nebo obráceně?

Co shledáváte nejtěžších na tlumočení v terciárním vzděláváníí?

Jaké máte vztah s učiteli, s neslyšícími studenty? Jaké jsou vztahy mezi učiteli a neslyšícími studenty?

Můžete porovnat tlumočení ve vzděláváníí a v jiných prostředích?

Jaké jsou rozdíly mezi tlumočení v terciárním a nižším vzděláváníí?

B. Anglicky

How were you connected with a Deaf world before becoming an interpreter?

What is your education?

How long have you worked as an interpreter?

What kind of certification do you possess?

According to you, what qualities should a postsecondary interpreter have?

What are your tasks as a postsecondary interpreter?

What is your daily work routine? Do you have a preparation time?

What about work environment? Are there any policies according which you should behave to? What about the dressing code?

Are you supervised or evaluated? Are you supported in professional development?

What is easier for you to interpret from English to ASL or vice versa?

What do you personally find the most difficult on interpreting in postsecondary?

What is the relationship between you and teachers, you and students, and teachers and Deaf students?

Could you compare interpreting in an educational and other setting?

What are the differences in interpreting between postsecondary and lower educational settings?